

Mokhber Dezfouli, H., Ghourchian, N., & Mohammadkhani, K. (2024). The role of universities in shaping students' character; Designing a model for developing empowering, personality, social, and ethical attitudes. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 16(2), 35-67. doi: 10.22035/isih.2024.4959.4821

 <https://doi.org/10.22035/isih.2024.4959.4821> URL: https://www.isih.ir/article_478.html

2008-4641 / © The Authors. This is an open access article under the CC BY 4.0 license (<https://creativecommons.org/licenses/by/4.0>).

Research Paper

The role of universities in shaping students' character; Designing a model for developing empowering, personality, social, and ethical attitudes

Hamed Mokhber Dezfouli¹, Nader Goli Ghourchian^{2*}, Kamran Mohammadkhani³

Received: Nov. 19, 2023; Accepted: Feb. 20, 2024

ABSTRACT

University, as a crucial social context, not only facilitates continuous scientific experience but also plays a pivotal role in shaping students' character through diverse interactions and situations. This study aims to examine how universities help contribute the formation of students' character. This study employs a mixed-method approach (quantitative-qualitative). The quantitative phase involves a random sampling of 290 undergraduate and graduate students from Tehran universities, using researcher-developed questionnaires. Quantitative data are analyzed using statistical software. The qualitative phase consists of in-depth interviews with higher education managers and experts, analyzed through thematic analysis. Findings reveal that moral character significantly predicts students' academic performance and the development of ethical and social virtues and attitudes. The data analysis identifies four main dimensions in enhancing students' character: 1) Empowering and virtue-oriented attitudes (including intellectual growth, mindfulness, and self-efficacy); 2) Personality attitudes (including extraversion, agreeableness, and conscientiousness); 3) Social attitudes (including novelty-seeking, harm avoidance, and active agency), and 4) Ethical attitudes (including moral education, learning from experience, and cultivation of human values). The university's central role in creating an environment for interaction, learning, and growth of these attitudes is also highlighted.

Keywords: students' character, higher education, empowering attitudes, personality attitudes, social attitudes, ethical attitudes

---

1. Ph.D Candidate, Department of Higher Education Management, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

✉ mokhberh@yahoo.com

2. Professor, Department of Higher Education Management, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

* Corresponding Author

✉ n.ghourchian@srbiau.ac.ir

3. Professor, Department of Higher Education Management, Science and Research Branch, Islamic Azad University, Tehran, Iran

✉ k.kamran@srbiau.ac.ir

INTRODUCTION

Character, encompassing internalized values and habits, significantly influences individual behavior. Universities, as crucial social contexts, play a pivotal role in shaping the students' character through diverse interactions and situations. In recent years, there has been a growing global focus on ethics and promoting ethical behaviors. This trend is evident in the increasing number of published works on ethical behaviors and their relationship with other variables in the university environment.

The increasing complexity of organizations and the rise of unethical behaviors in work environments have highlighted the necessity of creating and maintaining an ethical work atmosphere for managers (Sabr, Masoumifar, & Mohammadi, 2019). Additionally, the expansion of virtual spaces and social networks has intensified ethical challenges such as cyberbullying and the spread of fake news (Sabzali et al., 2022). These developments have increased the importance of focusing on personal ethics in the current era.

This study aims to examine how universities help contribute the formation of the students' character and design a comprehensive model for the character development in higher education. The research addresses the following questions:

1. What are the key dimensions of the students' character development in higher education?
2. How do university environments influence the development of these character dimensions?
3. What strategies can universities implement to enhance the students' character development effectively?

METHODOLOGY

This study employed a mixed-method approach, classified as applied in terms of purpose and descriptive-analytical in nature. The data collection was done through both field and library studies.

For the quantitative phase, the statistical population consisted of undergraduate and graduate students from five major universities in Tehran. A stratified random sampling method was used to select 290 participants, ensuring representation across different academic disciplines. Data were collected using researcher-developed questionnaires based on existing literature and pilot studies. The questionnaire consisted of 60 items measuring various aspects of character development on a 5-point Likert scale.

The qualitative phase involved in-depth interviews with 15 higher education managers and experts, selected through purposive sampling. The interviews, lasting

45-60 minutes each, explored participants' views on character development in higher education and strategies for its enhancement.

The quantitative data were analyzed using SPSS (version 26) and AMOS (version 24) for descriptive and inferential statistics, including exploratory and confirmatory factor analysis, and structural equation modeling. Qualitative data were subjected to thematic analysis using MAXQDA software (version 2020), following Braun and Clarke's (2006) six-step approach.

The research propositions were formulated based on the literature review and preliminary findings, hypothesizing positive relationships between university environment factors and student character development dimensions.

FINDINGS

The results revealed that moral character significantly predicts the students' academic performance and the development of ethical and social virtues and attitudes. The data analysis identified four main dimensions in enhancing the students' character:

1. Empowering and virtue-oriented attitudes (including intellectual growth, mindfulness, and self-efficacy)
2. Personality attitudes (including extraversion, agreeableness, and conscientiousness)
3. Social attitudes (including novelty-seeking, harm avoidance, and active agency)
4. Ethical attitudes (including moral education, learning from experience, and cultivation of human values)

The quantitative analysis showed strong correlations between the university environment and the development of the students' character ($r = 0.72$, $p < 0.001$). The structural equation model demonstrated good fit indices ($\chi^2/df = 2.34$, CFI = 0.95, TLI = 0.94, RMSEA = 0.06, SRMR = 0.04), supporting the proposed model of the character development in higher education.

The factor analysis revealed that the university environment significantly influenced the character development through four key aspects:

1. Curriculum design and content ($\beta = 0.68$, $p < 0.001$)
2. Teaching methods and faculty mentorship ($\beta = 0.73$, $p < 0.001$)
3. Extracurricular activities and student engagement ($\beta = 0.65$, $p < 0.001$)
4. Institutional culture and values ($\beta = 0.70$, $p < 0.001$)

Abstract

Qualitative findings corroborated the quantitative results, with experts emphasizing the importance of these four aspects in fostering the students' character development. The thematic analysis of interview data yielded three main themes:

1. Holistic approach to education
2. Integration of ethics across disciplines
3. Creating opportunities for reflective practice and experiential learning

Experts highlighted the need for a balance between academic knowledge and the character development, suggesting that universities should:

1. Incorporate ethics courses across all disciplines
2. Provide mentorship programs pairing students with faculty and industry professionals
3. Offer service-learning opportunities and community engagement projects
4. Foster a campus culture that promotes diversity, inclusivity, and ethical decision-making

Despite the gap between ideals and realities, Iranian universities have made progress in educating committed and ethically responsible youth compared to the past and other countries. However, challenges remain, including resource constraints and the need for faculty training in character education.

CONCLUSION

This research, by presenting a comprehensive model for the students' character development, emphasizes the university's key role in shaping students' personality and character. The findings can inform the design of educational, cultural, and social programs in universities to enhance the character.

It is recommended that universities develop effective strategies for nurturing student character by focusing on the four identified dimensions: empowering, personality, social, and ethical attitudes. This approach can contribute to educating a generation of graduates with high personal, social, and ethical skills, enabling them to integrate effectively into society and fulfill their impactful roles.

To implement these findings, universities should:

1. Revise curricula to include character development components
2. Provide training for faculty on integrating character education in their teaching
3. Expand extracurricular activities that promote ethical decision-making and social responsibility

4. Establish partnerships with community organizations for service-learning opportunities
5. Develop assessment tools to measure character development outcomes

Future research could explore the long-term effects of character development programs on graduates' professional and personal lives, as well as investigate the potential differences in the character development across various academic disciplines and cultural contexts.

NOVELTY

This study contributes to the existing literature by:

1. Developing a comprehensive, empirically-based model for the students' character development in higher education, integrating empowering, personality, social, and ethical dimensions.
2. Providing a mixed-method analysis of the character development in the context of Iranian universities, offering insights that may be applicable to other cultural contexts.
3. Identifying specific strategies and environmental factors within universities that contribute to student character formation, which can guide policy and program development in higher educational institutions.
4. Proposing a holistic framework that balances academic knowledge with character development, addressing the growing need for ethically-minded professionals in an increasingly complex global environment.
5. Offering a nuanced understanding of how different aspects of the university environment (curriculum, teaching methods, extracurricular activities, and institutional culture) interact to shape student character.

CONFLICT OF INTEREST

Authors have declared no conflict of interest in the course of research or afterwards.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

BIBLIOGRAPHY

- Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teensthrough the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469-480.
- Astin, A. W. (1993). *What matters in college? Four critical years revisited*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.
- Attar, Sh., Nateghi, F., & Erfani, N. (2021). Assessment of the Content of Social Studies Textbooks Based on the Character Education Approach in Moral Education. *Ethics in Science and Technology*, 16(1). 43-50.
- Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.
- Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W H Freeman/Times Books/ Henry Holt & Co.
- Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 1-26.
- Barrett, B., & Martina, C.A. (2012). Towards a Non-Deterministic Reading of Pierre Bourdieu: Habitus and Educational Change in Urban Schools. *Policy Futures in Education*, 10, 249 - 262.
- Berkowitz, M. W., & Bier, M. C. (2004). Research-based character education. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 591(1), 72-85.
- Berry, D. R., Cairo, A. H., Goodman, R. J., Quaglia, J. T., Green, J. D., & Brown, K. W. (2018). Mindfulness increases prosocial responses toward ostracized strangers through empathic concern. *Journal of Experimental Psychology: General*, 147(1), 93-112.
- Bremner, J. G. (2017). *An introduction to developmental psychology*. John Wiley & Sons.
- Colby, A., Ehrlich, T., Beaumont, E., & Stephens, J. (2003). *Educating citizens: Preparing America's undergraduates for lives of moral and civic responsibility*. Jossey-Bass.
- Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992). Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) professional manual. Psychological Assessment Resources.
- Eisner, E. W. (1994). *The educational imagination: On the design and evaluation of school programs* (3rd ed.). Macmillan.
- Farnam, A., & Madadzade, T. (2017). Effect of Positive Training on Positive Psychological States (Character Strengths) of Female High School Students. *Positive Psychology Research*, 3(1), 61-76. doi: 10.22108/ppls.2017.96495.0
- Ghasemi, M., & Karami, P.(2013). How to teach moral character effectively? *The 4th National Conference on Ethics and Life Manners*, Zanjan.

Interdisciplinary Studies
in the Humanities

Volume 16
Issue 2
Spring 2024

- Giddens, A. (1984). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. University of California Press.
- Guerrero-Dib, J. G., Portales, L., & Heredia-Escorza, Y. (2020). Impact of academic integrity on workplace ethical behaviour. *International Journal for Educational Integrity*, 16(1), 2.
- Hesamifar, A. (2018). The Religious Ethics in Motahhari's Thought. *Science and Religion Studies*, 9(1), 77-97.
- Holzman, P. S. (1999). Personality. *Encyclopedia Britannica*.
- Hui, B. P. H., Ng, J. C. K., Berzaghi, E., Cunningham-Amos, L. A., & Kogan, A. (2020). Rewards of kindness? A meta-analysis of the link between prosociality and well-being. *Psychological Bulletin*, 146(12), 1084-1116.
- Jozzi, P., Ranjbari, M., Moradi, A., & Zarei, F. (2016). The Comparative Study of Psychological Well-Being, creativity and Positive Emotion in Evolution Stage of Middle Age and Adolescence. *Aging Psychology*, 1(3), 187-199.
- Khodapanahi, M.K., & Khaksar Boldaji, M.A. (2005). Relationship between religious orientation and students psychological adjustment. *Journal of Psychology*, 9(3), 310-320.
- Khormaei, F., Arbezi, M. (2021). The structural relationship of the morality of patience and the Students' academic achievement goals: The mediating role of locus of control. *Development Strategies in Medical Education quarterly*, 8(2), 41-51.
- Khosrojerdi, Z., Heidari, M., Ghanbari, S., & Pakdaman, S. (2021). The Effect of Character Strengths Training on Adolescents' Mastery Goal: The Role of Happiness. *Positive Psychology Research*, 6(4), 93-108. doi: 10.22108/ppls.2021.125165.1993
- Khosrojerdi, Z., Heidari, M., Ghanbari, S., & Pakdaman, S. (2021). The Effect of Character Strengths Training on Adolescents' Mastery Goal: The Role of Happiness. *Positive Psychology Research*, 6(4), 93-108. doi: 10.22108/ppls.2021.125165.1993
- Kohlberg, L. (1981). *Essays on moral development (Vol. 1. The philosophy of moral development)*. NY: Harper & Row.
- Komariah, N., & Nihayah, I. (2023). Improving the personality character of students through learning Islamic religious education. *At-Tadzkir: Islamic Education Journal*, 2(1), 65-77.
- Kuh, G. D., & Whitt, E. J. (1988). *The invisible tapestry: Culture in American colleges and universities*. ASHE-ERIC Higher Education Report No. 1. Association for the Study of Higher Education.
- Lee, J. (2014). Moral and character education in Korea. *Handbook of moral and character education* (Pp. 268-284). Routledge.
- Lickona, T., & Davidson, M. (2005). *Smart & good high schools: Integrating excellence and ethics for success in school, work, and beyond*. Character Education Partnership. Center for the 4th and 5th Rs/Character Education Partnership.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

- Liss, B. (2018). Hot media, technological transformation and the plague of the dark emotions: Erich Fromm, Viktor Frankl and the recovery of meaning1. *Explorations in Media Ecology*, 17(4). 379-392. doi: 10.1386/eme.17.4.379_1
- Mahavarpoor, F., Asadi, S., & Bakhshayesh, A. R. (2019). Development of Changes in Virtues and Character Strengths in Adulthood with Regard to Gender Differences. *Positive Psychology Research*, 5(1), 71-88. doi: 10.22108/ppls.2019.114202.1582
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (2003). *Personality in adulthood: A five-factor theory perspective*. Guilford Press.
- McGinley, M., & Carlo, G. (2007). Two sides of the same coin? The relations between prosocial and physically aggressive behaviors. *Journal of Youth and Adolescence*, 36(3), 337-349.
- Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2010). *Prosocial motives, emotions, and behavior: The better angels of our nature*. American Psychological Association.
- Nosrati, S., Sarfi, M., & Moosavand, M. (2023). Liquid love and continuation of A new love order. *Synesis*, 16(1), 114–132.
- Padilla-Walker, L. M., Carlo, G., & Memmott-Elison, M. K. (2014). Longitudinal relations between prosocial behavior and adolescent outcomes. *Developmental Psychology*, 50(8), 2254-2266.
- Papalia, D. E., Olds, S.W., & Feldman, R. D. (2004). Human development (D. Arab Ghahestani, et al., Trans.). Tehran, Iran: Roshd.
- Pascarella, E. T., & Terenzini, P. T. (2005). How college affects students: A third decade of research (Vol. 2). Jossey-Bass.
- Paya, A., & Ebrahimabadi, H. (2022). Our expectations of universities in the next few decades: Developments in universities responsibilities and functions. *Interdisciplinary Studies in the Humanities*, 14(3), 9-48. doi: 10.22035/isih.2022.4784.4697
- Peterson, C., & Seligman, M. E. P. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. Oxford University Press.
- Revelle, W. (2016). Personality and ability. The Personality Project. <http://personality-project.org/readings-iq.html>
- Ruch, W., & Heintz, S. (2019). Humor production and creativity: Overview and recommendations. In S. R. Luria, J. Baer, & J. C. Kaufman (Eds.), *Creativity and humor* (pp. 1-42). Academic Press.
- Sabbar, S., Masoomifar, A., & Mohammadi, S. (2019). Where We Don't Know How to be Ethical; A Research on Understanding Plagiarism. *Journal of Iranian Cultural Research*, 12(3), 1-27. doi: 10.22035/jicr.2019.2243.2747

- Sabzali, M., Sarfi, M., Zohouri, M., Sarfi, T., & Darvishi, M. (2022). Fake News and Freedom of Expression: An Iranian Perspective. *Journal of Cyberspace Studies*, 6(2), 205-218. doi: 10.22059/jcss.2023.356295.1087
- Sabzali, M., Sarfi, M., Zohouri, M., Sarfi, T., & Darvishi, M. (2022). Fake News and Freedom of Expression: An Iranian Perspective. *Journal of Cyberspace Studies*, 6(2), 205-218. doi: 10.22059/jcss.2023.356295.1087
- Safarinia, M., Aghayousefi, A., & Baradaran, M. (2016). The relationship between personality traits, emotional intelligence and prosocial behavior among university students. *Social Psychology Research*, 6(23), 41-58.
- Schultz, D. P., Schultz, S. E., & Enos, M. (2009). *Theories of personality*. Cengage Learning.
- Seyed Ghoreishi, Mariyeh., & Emadi, A. (2021). conceptual framework of persuasive moral guiding character; Presentation of foundational data theory. *Epistemological Studies in Islamic University*, 25(1), 45-73.
- Spataro, P., Calabrò, M., Longobardi, E., & Rossi-Arnaud, C. (2020). Prosocial behaviour mediates the relation between empathy and aggression in primary school children. *European Journal of Developmental Psychology*, 17(5), 727-745.
- Storch, E. A., & Masia-Warner, C. (2003). The relationship of peer victimization to social anxiety and loneliness in adolescent females. *Journal of Adolescence*, 27(3), 351-362.
- Tang, X., Lau, K. L., Datu, J. A. D., Mey, S. C., & Ching, H. H. (2019). Character strength intervention for children and adolescents in Asian schools: A systematic review. *Journal of Positive School Psychology*, 3(2), 155-174.
- Thompson, K. L., & Gullone, E. (2015). Prosocial and antisocial behaviors in adolescents: An investigation into associations with attachment and empathy. *Anthrozoös*, 28(2), 229-243.
- Wang, W., Han, L., Lu, Q., Lv, X., Liu, Y., & Wang, D. (2024). Research on the impact of the socio-educational environment on the academic performance of college students: the mediating role of study motivation. *Frontiers in Psychology*, 14, 1289064.
- Yousefi Afarashteh, M., & Rahmati, F. (2021). Investigating the relationship between mindfulness and character empowerment with students' happiness, *7th National Conference on Positive Psychology Updates* (pp. 50-78), Bandar Abbas, Iran.
- Zhang, Q., Kou, Y., Sun, X., Ji, Y., & Xie, X. (2018). The relationship between prosocial behavior and subjective well-being: A systematic review and meta-analysis. *Acta Psychologica Sinica*, 50(12), 1362-1377. doi: 10.6007/IJARBSS/v11-i6/10119
- Zohouri, M., Sabzali, M., & Golmohammadi, A. (2023). Ethical considerations of chatgpt-assisted article writing. *Synesis*, 16(1), 94-113.

Interdisciplinary
Studies in the Humanities

Abstract

مقاله پژوهشی

نقش دانشگاه در شکل‌دهی به منش دانشجویان؛ طراحی مدلی برای توسعه نگرش‌های توانمندساز شخصیتی، اجتماعی و اخلاقی

حامد مخبر دزفولی^۱، نادرقلی قورچیان^{۲*}، کامران محمدخانی^۳

دریافت: ۱۴۰۲/۰۸/۲۸؛ پذیرش: ۱۴۰۲/۱۲/۰۱

چکیده

دانشگاه به‌عنوان یک موقعیت اجتماعی مهم، نه تنها زمینه‌ساز کسب تجربه مستمر علمی است بلکه به‌واسطه ایجاد موقعیت‌ها و تعاملات گسترده و متنوع نقش مهمی در شکل‌گیری منش دانشجویان ایفا می‌کند. این پژوهش با هدف بررسی چگونگی نقش‌آفرینی دانشگاه در شکل‌دهی به منش دانشجویان انجام شده است. این مطالعه با رویکرد ترکیبی (کمی-کیفی) انجام شد. در بخش کمی، با استفاده از نمونه‌گیری تصادفی، دیدگاه ۲۹۰ دانشجوی دانشگاه‌های شهر تهران در مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد احصا شده است. ابزار گردآوری داده‌ها پرسشنامه‌های محقق‌ساخته بوده است. داده‌های کمی با استفاده از نرم‌افزارهای آماری تحلیل شدند. در بخش کیفی، مصاحبه‌های عمیق با مدیران و کارشناسان حوزه آموزش عالی انجام گرفت. داده‌های کیفی با استفاده از روش تحلیل مضمون مورد بررسی قرار گرفتند یافته‌ها نشان داد که منش اخلاقی پیش‌بینی‌کننده معناداری برای فهم عملکرد تحصیلی و پرورش فضیلت‌ها و نگرش‌های اخلاقی و اجتماعی دانشجویان است. تحلیل داده‌ها منجر به شناسایی چهار بعد اصلی در ارتقای منش دانشجویان شد. این ابعاد شامل: (۱) نگرش‌های توانمندسازی و فضیلت‌محور، (۲) نگرش‌های شخصیتی، (۳) نگرش‌های اجتماعی و (۴) نگرش‌های اخلاقی است. همچنین، نقش محوری دانشگاه در ایجاد محیطی برای تعامل، یادگیری و رشد این نگرش‌ها مشخص شد محیط دانشگاه بر توسعه اخلاقی دانشجویان تأثیرگذار است.

کلیدواژه‌ها: منش دانشجویی، آموزش عالی، نگرش‌های توانمندساز، نگرش‌های شخصیتی، نگرش‌های اجتماعی، نگرش‌های اخلاقی

۱. دانشجوی دکتری مدیریت آموزش عالی، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
mokhberh@yahoo.com

۲. استاد گروه مدیریت آموزش عالی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
* نویسنده مسئول
n.ghourchian@srbiau.ac.ir

۳. استاد گروه مدیریت آموزش عالی، دانشکده مدیریت و اقتصاد، واحد علوم و تحقیقات، دانشگاه آزاد اسلامی، تهران، ایران
k.kamran@srbiau.ac.ir

۱. مقدمه و بیان مسئله

در سال‌های اخیر، توجه به اخلاق و ترویج رفتارهای اخلاقی در سطح جهانی افزایش یافته است. این روند را می‌توان در افزایش تعداد پژوهش‌های منتشر شده در زمینه رفتارهای اخلاقی و ارتباط آن با سایر متغیرها در محیط‌های دانشگاهی مشاهده کرد. برخی از متخصصان این توجه فزاینده را نشانه‌ای از احیای نیاز به معیارهای اخلاقی برای هدایت رفتارهای انسانی می‌دانند (گوئرو و همکاران^۱، ۲۰۲۰؛ ظهوری و دیگران، ۲۰۲۳).

پیچیدگی روزافزون سازمان‌ها و افزایش رفتارهای غیراخلاقی در محیط‌های کاری، ضرورت ایجاد و حفظ فضای کاری اخلاقی را برای مدیران برجسته کرده است (صبار، معصومی فر و محمدی، ۱۳۹۸). علاوه بر این، گسترش فضای مجازی و شبکه‌های اجتماعی باعث شکل‌گیری چشم‌اندازهای نوینی در همه عرصه‌های زندگی شده (برای مثال بنگرید به موساوند و دیگران، ۲۰۲۰؛ نصرتی و دیگران، ۲۰۲۳) و چالش‌های اخلاقی جدیدی مانند آزارهای سایبری و انتشار اخبار جعلی را تشدید ساخته است (سبزی‌علی و همکاران^۲، ۲۰۲۲). این تحولات، اهمیت توجه به اخلاق فردی را در عصر حاضر افزایش داده است.

به‌رغم وجود فاصله بین آرمان‌ها و واقعیت‌ها، دانشگاه‌های کشور در تربیت جوانان متعهد و پایبند به اخلاق دانشجویی، نسبت به گذشته و سایر کشورها، پیشرفت داشته‌اند اما برخی از متخصصان بر اهمیت توجه به برنامه‌درسی و رویکردهای آموزشی در بهبود مهارت‌های اجتماعی و عملکرد دانشجویان کشور تأکید می‌کنند. این افراد معتقدند است که تمامی عناصر محیط آموزشی، از جمله کتاب، کلاس، استاد، فضای فیزیکی و تکنولوژی آموزشی، باید در خدمت رشد علمی و فکری فراگیران قرار گیرند (ونگ و همکاران^۳، ۲۰۲۴).

دوران دانشجویی فرصتی مناسب برای توجه به منش و ارتقای آن در دانشجویان مهیا

1. Guerrero et al.
2. Sabzali et al.
3. Wang et al.

می‌سازد. از آنجا که کارکردهای اصلی دانشگاه تولید، توزیع و اشاعه علم است، توجه به رشد اجتماعی و اخلاقی دانشجویان ضروری است؛ زیرا این امر منجر به ارتباط مؤثر با جامعه و پاسخ به نیازهای آن می‌شود. دانشگاه‌ها علاوه بر وظایف تخصصی در زمینه آموزش و برنامه‌ریزی درسی، مسئولیت ارتقای مهارت‌های لازم برای ورود فارغ‌التحصیلان به بازار کار را نیز بر عهده دارند. این امر در جامعه پیچیده امروزی از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

تنوع فرهنگی و ارزشی در جامعه امروز، تعریف یک الگوی واحد برای توسعه نگرش‌های اخلاقی و اجتماعی را با چالش مواجه کرده است. چگونه می‌توان در این فضای متکثر، به توافقی جمعی درباره ارزش‌های بنیادین اخلاقی دست یافت؟

این مقاله با طرح این پرسش‌های چالش‌برانگیز، به دنبال واکاوی نقش پیچیده و گاه متناقض دانشگاه در شکل‌دهی منش و نگرش دانشجویان است. آیا می‌توان الگویی جامع برای توسعه نگرش‌های توانمندساز شخصیتی، اجتماعی و اخلاقی در دانشجویان ارائه داد که پاسخگوی نیازهای متنوع جامعه امروز باشد؟

این مقاله با بررسی ابعاد مختلف منش و نگرش دانشجویی و ارتباط آن با کارکردهای دانشگاهی، به دنبال ارائه دیدگاهی نو در این زمینه است. هدف نهایی، کمک به تربیت نسلی از دانش‌آموختگان است که نه تنها از نظر علمی، بلکه از لحاظ شخصیتی و اخلاقی نیز توانمند باشند.

با توجه به نکات گفته شده پرسش‌های اصلی این مقاله عبارت است از اینکه: دانشگاه چگونه در شکل‌گیری منش دانشجویان نقش‌آفرینی می‌کند و مدلی مناسب برای توسعه نگرش‌های توانمندساز، شخصیتی، اجتماعی و اخلاقی در دانشجویان چیست؟ همچنین در این مقاله به چند پرسش فرعی پاسخ داده شده است شامل: منش اخلاقی چه تأثیری بر عملکرد تحصیلی و پرورش فضیلت‌ها و نگرش‌های اخلاقی و اجتماعی دانشجویان دارد؟ ابعاد اصلی ارتقای منش دانشجویان کدامند و هر یک شامل چه مؤلفه‌هایی هستند؟ نقش دانشگاه در ایجاد محیطی برای تعامل، یادگیری و رشد نگرش‌های مختلف دانشجویان چیست؟ چگونه می‌توان از یافته‌های این اثر در طراحی برنامه‌های آموزشی، فرهنگی و اجتماعی دانشگاه‌ها برای ارتقای منش دانشجویان استفاده کرد؟ چگونه می‌توان از طریق

توسعه منش دانشجویان، به تربیت نسلی از دانش‌آموختگان با مهارت‌های اجتماعی و اخلاقی بالا کمک کرد که بتوانند در جامعه نقش‌های مؤثر ایفا کنند؟

در ادامه این مقاله، ضمن بررسی چارچوب نظری منش، ابعاد مختلف آن و اصول و مفروضه‌های مرتبط مورد بررسی قرار گرفته است. همچنین، تفاوت منش با شخصیت و نظریه‌های روانشناختی مرتبط مورد توجه قرار می‌گیرد. از جمله نوآوری‌های این پژوهش، ارائه مدلی برای شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های مؤثر بر منش و ارتباط آن با کارکردهای دانشگاهی است که می‌تواند به ارائه یک مدل مفهومی جدید منجر شود.

۲. چارچوب نظری

در سال‌های اخیر، یکی از چالش‌های اساسی نظام آموزش عالی، کم‌توجهی به ابعاد اخلاقی و منشی در برنامه‌ریزی‌های درسی است. این موضوع نه تنها در آموزش دانشگاهی، بلکه در سطوح پایین‌تر آموزشی نیز مشهود است. اگرچه شکل‌گیری منش^۱ و ویژگی‌های فرهنگی-اخلاقی افراد تحت تأثیر تجارب پیش از دانشگاه و فضای عمومی جامعه قرار دارد، اما نقش برنامه‌های درسی، بافتار حاکم بر دانشگاه و عوامل مؤثر در کلاس درس (از جمله محتوا و منش استادان) در پرورش ویژگی‌های اخلاقی دانشجویان غیرقابل انکار است (کلبی و همکاران^۲، ۲۰۰۳؛ کیکونا و دیویدسن^۳، ۲۰۰۵).

منش، به عنوان مجموعه‌ای از ویژگی‌های اخلاقی و رفتاری درونی‌شده، نقشی حیاتی در شکل‌دهی به هویت و رفتار افراد ایفا می‌کند (برکویتز و بایر^۴، ۲۰۰۴). در محیط آموزش عالی، توجه به پرورش منش دانشجویان اهمیتی فزاینده یافته است، زیرا دانشگاه‌ها نه تنها مسئول انتقال دانش، بلکه در شکل‌دهی به شخصیت و ارزش‌های اخلاقی دانشجویان نیز نقش‌آفرین هستند (کلبی و همکاران، ۲۰۰۳).

از دیدگاه روان‌شناسی اجتماعی، منش تحت تأثیر تعاملات اجتماعی و تجربیات

1. character
2. Colby et al.
3. Lickona & Davidson
4. Berkowitz & Bier

محیطی شکل می‌گیرد (بندورا، ۱۹۸۶). نظریه یادگیری اجتماعی بندورا تأکید می‌کند که افراد از طریق مشاهده، تقلید و الگوبرداری از دیگران، رفتارها و ارزش‌های خود را شکل می‌دهند. در محیط دانشگاه، این فرایند از طریق تعامل با اساتید، همسالان و مشارکت در فعالیت‌های مختلف و موقعیت‌های متفاوت آکادمیک و فوق برنامه رخ می‌دهد.

از منظر جامعه‌شناختی، نظریه ساختارگرایی گیدنز بر نقش ساختارهای اجتماعی در شکل‌دهی به رفتار و منش افراد تأکید می‌کند. دانشگاه به عنوان یک ساختار اجتماعی، قوانین، هنجارها و ارزش‌هایی را ارائه می‌دهد که بر شکل‌گیری منش دانشجویان تأثیر می‌گذارد (گیدنز^۱، ۱۹۸۴). بر اساس مطالعات اخیر در حوزه روان‌شناسی مثبت‌گرا و آموزش منش، می‌توان چهار بعد اصلی منش را در محیط دانشگاهی شناسایی کرد (پترسون و سلینگمن^۲، ۲۰۰۴؛ کیکونا و دیویدسن، ۲۰۰۵):

۱. نگرش‌های توانمندساز و فضیلت‌محور. این بعد شامل رشد فکری، ذهن‌آگاهی و خودکارآمدی است. نظریه خودکارآمدی بندورا بر اهمیت باورهای فرد درباره توانایی‌هایش تأکید می‌کند که می‌تواند از طریق تجربیات موفق در محیط دانشگاه تقویت شود (بندورا، ۱۹۸۶):

۲. نگرش‌های شخصیتی. این بعد شامل برون‌گرایی، سازگاری و وظیفه‌شناسی است که با مدل پنج‌عاملی شخصیت همخوانی دارد. محیط دانشگاه می‌تواند زمینه‌ساز رشد این ویژگی‌های شخصیتی باشد (کاستا و مک‌کرین^۳، ۱۹۹۲):

۳. نگرش‌های اجتماعی. نوجویی، آسیب‌پرهیزی و کنش‌گری فعال در این بعد قرار می‌گیرند. نظریه یادگیری اجتماعی-شناختی بر اهمیت عاملیت انسانی و توانایی افراد برای تأثیرگذاری بر محیط خود تأکید می‌کند (بندورا، ۲۰۰۱):

۴. نگرش‌های اخلاقی. تربیت اخلاقی، عبرت‌آموزی و پرورش ارزش‌های انسانی در این بعد جای می‌گیرند. نظریه رشد اخلاقی کولبرگ بر اهمیت محیط‌های چالش‌برانگیز اخلاقی در رشد قضاوت اخلاقی تأکید می‌کند، که دانشگاه می‌تواند چنین محیطی را

1. Bandura
2. Giddens
3. Peterson & Seligman
4. Costa & McCrae

فراهم آورد (کولبرگ^۱، ۱۹۸۱).

دانشگاه از طریق مکانیسم‌های مختلفی بر شکل‌گیری منش دانشجویان تأثیر می‌گذارد که مهم‌ترین آن‌ها عبارت‌اند از:

۱. برنامه درسی رسمی و پنهان: محتوای دروس و روش‌های تدریس می‌توانند ارزش‌ها و نگرش‌های خاصی را منتقل کنند (آیسنر^۲، ۱۹۹۴)؛

۲. تعاملات اجتماعی: ارتباط با اساتید، همسالان و کارکنان دانشگاه فرصت‌هایی برای یادگیری اجتماعی و شکل‌گیری هویت فراهم می‌کند (پاسکارلا و ترنزینی^۳، ۲۰۰۵)؛

۳. فعالیت‌های فوق برنامه: این فعالیت‌ها فرصت‌هایی برای توسعه مهارت‌های رهبری، کار تیمی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی ارائه می‌دهند (آستین^۴، ۱۹۹۳)؛

۴. فرهنگ سازمانی دانشگاه: ارزش‌ها، هنجارها و انتظارات موجود در فرهنگ دانشگاه بر نگرش‌ها و رفتارهای دانشجویان تأثیر می‌گذارد (کوه و ویت^۵، ۱۹۸۸).

۱-۲. مفهوم منش و ابعاد آن

منش به مجموعه ویژگی‌های شخصیتی فرد، به ویژه نگرش‌های اخلاقی، اجتماعی و مذهبی او اشاره دارد (لی^۶، ۲۰۱۴). اگرچه برخی روان‌شناسان «منش» و «شخصیت» را مترادف در نظر می‌گیرند، اما دیدگاه‌های جدیدتر تمایزی بین این دو قائل شده‌اند. در این دیدگاه‌ها، منش بیشتر بر جنبه‌های اخلاقی و فضائل و رذائل تمرکز دارد (کوماریا و نیهایا^۷، ۲۰۲۳). به عبارت دیگر، منش برای ارزیابی شخصیت با معیارهای اخلاقی (خوب و بد) استفاده می‌شود، در حالی که شخصیت شامل تمام ویژگی‌های روانی، اخلاقی، عقلی، عاطفی و حتی جسمانی فرد می‌شود (هولزمن^۸، ۱۹۹۹). ابعاد اصلی منش عبارتند از:

1. Kohlberg
2. Eisner
3. Pascarella & Terenzini
4. Astin
5. Kuh & Whitt
6. Lee
7. Komariah & Nihayah
8. Holzman

۱. بعد شخصیت: نظریه «پنج عامل بزرگ شخصیت» که از دهه ۱۹۶۰ توسط محققانی چون فیسک، نورمن، و دیگران توسعه یافته است، ناظر بر پنج بعد اصلی شخصیت است. این ابعاد شامل برونگرایی (تمایل به اجتماعی بودن و ابراز احساسات)، سازگاری (همدلی و نوع دوستی)، وظیفه شناسی (نظم و کنترل هیجانات)، روان رنجوری (بی ثباتی عاطفی و اضطراب) و استقبال از تجربه (اخلاقیت و ماجراجویی) هستند. هر فرد در طیفی از این ویژگی ها قرار می گیرد و اکثر افراد در نقاط میانی این طیف ها هستند. این مدل، علی رغم اختلاف نظرهایی در مورد نام گذاری دقیق ابعاد، به طور گسترده ای در روان شناسی شخصیت مورد استفاده قرار می گیرد (مک کری و کاستا، ۲۰۰۳)؛

۲. بعد نگرش های اخلاقی: اخلاق را می توان علم زیستن یا چگونگی زندگی کردن دانست. مطهری بین افعال طبیعی (مانند خوردن و آشامیدن) و افعال اخلاقی تمایز قائل می شود. افعال اخلاقی آن دسته از رفتارهایی هستند که فراتر از منفعت طلبی شخصی بوده و مستحق تحسین و احترام هستند. ایجاد نگرش های اخلاقی در افراد، پایه ای ترین بخش تربیت اخلاقی است (حسامی فر، ۱۳۹۷)؛

۳. بعد نگرش های اجتماعی: رفتارهای جامعه پسند نقش مهمی در شکل گیری نگرش های اجتماعی دارند. کارلو و برندی^۲ (۲۰۰۱) شش وجه رفتاری جامعه پسند را شناسایی کرده اند که شامل نوع دوستی، فوریت زمانی، هیجانی بودن، پذیرا بودن، گمنامی و سازگاری است؛

پژوهش ها نشان داده اند که رفتارهای جامعه پسند با موارد زیر ارتباط دارند:

- رابطه منفی با رفتار ضد اجتماعی (تامپسن و گالون^۳، ۲۰۱۵)؛
- رابطه منفی با پرخاشگری (مک گینلی و کارلو^۴، ۲۰۰۷)؛
- رابطه منفی با روان آزوده گرایی (یوسفی و همکاران، ۱۴۰۰)؛
- رابطه مثبت با بهزیستی روانی (هوئی و همکاران^۱، ۲۰۲۰؛ جاگ و همکاران^۲، ۲۰۱۸)؛

1. McCrae & Costa
2. Carlo & Brandy
3. (Thompson & Gullone
4. McGinley & Carlo

- رابطه مثبت با ذهن‌آگاهی (بری و همکاران^۳، ۲۰۱۸)؛
  - رابطه مثبت با پیشرفت تحصیلی و روابط خوب با همسالان (پادایلا-واکر و همکاران^۴، ۲۰۱۴)؛
  - رابطه مثبت با سبک دل‌بستگی ایمن (میکولینسر و شاور^۵، ۲۰۱۰)؛
  - رابطه مثبت با برون‌گرایی، گشودگی، موافق بودن و باوجدان بودن (آقایوسفی و همکاران، ۲۰۱۶؛ صفری‌نیا و همکاران، ۱۳۹۳)؛
  - رابطه مثبت با عاطفه مثبت (صفری‌نیا و همکاران، ۱۳۹۳).
- علاوه بر این، رفتارهای جامعه‌پسند به هماهنگی بین‌فردی کمک کرده و حمایت اجتماعی را افزایش می‌دهند. این امر به افراد کمک می‌کند تا با احساسات منفی مانند تنهایی، اضطراب و درماندگی بهتر مقابله کنند (ستورچ و ماسیا-وارنر^۶، ۲۰۰۳). همچنین، اسپاتارو و همکاران^۷ (۲۰۲۰) نشان دادند که رفتار جامعه‌پسند در ارتباط بین همدلی و پرخاشگری نقش میانجی دارد.
۴. بعد توانمندی‌ها و فضیلت‌ها: این بخش ناظر بر ویژگی‌های مثبت در افکار، احساسات و رفتار هستند که شناسایی آنها به بهبود کیفیت زندگی کمک می‌کند. افرادی که این توانمندی‌ها را در زندگی روزمره خود به کار می‌گیرند، معمولاً احساس رضایت و پاداش درونی داشته و نتایج مثبتی برای خود و دیگران به همراه می‌آورند (روچ و هینتز^۸، ۲۰۱۹). یکی از دستاوردهای مهم روان‌شناسی مثبت‌گرا، توسعه طبقه‌بندی توانمندی‌هاست که به درک دقیق‌تر فضایل انسانی می‌پردازد (خسروجردی، پورشهریار، و حیدری^۹، ۲۰۱۹).

1. Hui et al.
2. Zhang et al.
3. Berry et al.
4. Padilla-Walker et al.
5. Mikulincer & Shaver
6. Storch & Masia-Warner
7. Spataro et al.
8. Ruch & Heintz
9. Khosrojerdi, Pourshahriar, & Heidari

روان‌شناسی مثبت با تمرکز بر توانمندی‌های منش، سعی در افزایش بهزیستی و عملکرد افراد از طریق مداخلات مبتنی بر این توانمندی‌ها دارد. این مداخلات معمولاً شامل سه مرحله است: آگاهی (افزایش دانش درباره توانمندی‌ها)، اکتشاف (ارتباط دادن توانمندی‌ها با تجارب ارزشمند گذشته و حال) و کاربرد (استفاده از توانمندی‌ها در زندگی روزمره). بیشتر مداخلات در محیط‌های آموزشی بر این سه مرحله مذکور استوار است (تانگ، لو، داتو، می و چینگ^۱، ۲۰۱۹). براین اساس اهتمام دانشگاه‌ها و مراکز آموزش عالی به موضوع منش و ارتقای آن در میان متقاضیان تحصیل نقش مهمی در ادغام این فراد در جامعه دارد.

۲-۲. اصول و مفروضه‌های منش

از جمله مسائلی که روان‌شناسان تحولی همواره به آن توجه داشته‌اند، وظایف خاص اشخاص در هر دوره سنی است؛ وظایفی که به منظور دستیابی به هویت و شخصیتی سالم هر انسانی در هر مقطع سنی می‌تواند کسب کند. در واقع روان‌شناسان تحولی در تلاش‌اند تغییراتی را توصیف و تبیین کنند که در طول زمان در تفکر، رفتار، استدلال و کارکرد شخص رخ می‌دهد؛ تغییراتی که نتیجه تعامل عوامل زیستی، فرد و محیط است (بریمنر^۲، ۲۰۱۷)؛ برای مثال، اریکسون روان‌شناسی بود که تحول روانی انسان را پیوسته می‌دانست و معتقد بود انسان در هر سنی با تعارض تحولی مواجه می‌شود و پس از حل کردن این بحران به مرحله بعدی تحول گام بر می‌دارد (جوزی، رنجبری، مرادی و زارعی، ۱۳۹۴؛ پاپالیا و همکاران^۳، ۲۰۰۴).

با گسترش جنبش روان‌شناسی مثبت‌نگر در دو دهه اخیر، روان‌شناسان به جنبه‌های مثبت روانی انسان بیشتر توجه نشان دادند. پیترسون و سلینگمن^۴ (۲۰۰۴)، بنیان‌گذاران روان‌شناسی مثبت، در راستای اعتقاد خود مبنی بر نقش روان‌شناسی در دستیابی به زندگی پربارتر و شناخت و پرورش استعداد های عالی افراد، از جمله اهداف علمی «روان‌شناسی

1. Tang, Lau, Datu, Mey, & Ching
2. Bremner
3. Papalia et al.
4. Peterson & Seligman

مثبت» را مطالعه توانمندی‌ها و فضایی می‌دانند که می‌توانند برای بهبود کیفیت زندگی پرورش داده شوند. او و همکارانش براساس مرور کلی از متون مذهبی و فلسفی، طبقه‌ای از فضائل و توانمندی‌های شخصیتی را پیشنهاد کردند (ماه‌آورپور، اسعدی و بخشایش، ۱۳۹۸). روان‌شناسی مثبت بر توانمندی‌های شخصیتی به منزله محور تعهدات، علایق و روند زندگی تمرکز می‌کند (پیترسون و سلیگمن، ۲۰۰۶). در واقع روان‌شناسی مثبت‌نگر در عمل به دنبال آن است که به افراد کمک کند توانمندی‌ها و شایستگی‌های خود را پرورش دهند تا به سلامت روانی دست یابند (فرنام و مددی‌زاده، ۱۳۹۶).

توانمندی‌های شخصیتی صفات مثبتی تعریف شده‌اند که در اندیشه‌ها، احساسات و رفتار انعکاس دارند (پیترسون و سلیگمن، ۲۰۰۴). اگرچه توانمندی‌های شخصیتی به صفات مثبت شبیه‌اند، در عین حال به دلیل تأثیرپذیری از ارزش‌های فرهنگی و اخلاقی از صفات مثبت متمایزند (پیترسون و سلیگمن، ۲۰۰۴). فضائل اصلی بسیاری مانند خرد، شجاعت، انسانیت، عدالت، خویشتن‌داری و تعالی در نوشته‌های مختلف فلاسفه و رهبران مذهبی در چین، آسیای جنوبی و غرب شناسایی شده‌اند. در واقع فضائل، صفات اساسی واجد ارزش‌اند و توانمندی‌های شخصیتی فرایندها و مکانیسم‌هایی هستند که به این فضائل منتهی می‌شوند. روان‌شناسی مثبت ادعا می‌کند توانمندی‌های شخصیتی، صفات مثبتی‌اند که به شکوفایی افراد کمک می‌کنند و آنها را به سوی رفتارهای ارزشمند اخلاقی سوق می‌دهند (ماه‌آورپور، اسعدی و بخشایش، ۱۳۹۸).

مفهوم توانمندی‌های منش و فضایل در حوزه روان‌شناسی مثبت‌گرا از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است. پیترسون و سلیگمن طبقه‌بندی جامعی از صفات مثبت شخصیت ارائه دادند که شامل ۲۴ توانمندی ذیل ۶ فضیلت اصلی می‌باشد. این طبقه‌بندی بر اساس ۱۰ معیار مشخص تدوین شده است که هر توانمندی باید واجد آنها باشد. این معیارها عبارتند از: رضایت‌بخش بودن، ارزشمندی ذاتی اخلاقی، عدم کاهش در دیگران با نشان دادن آن، عدم امکان بیان مثبت متضاد آن، شباهت به صفت شخصیتی، تمایز از سایر توانمندی‌ها، تجلی در الگوهای واقعی، مشاهده در کودکان و بزرگسالان باهوش، عدم بروز کامل در

برخی افراد، و هدف پرورش توسط نهادهای اجتماعی (روله^۱، ۲۰۱۶). توانمندی‌های منش به عنوان صفات مثبت در افکار، احساسات و رفتار تعریف می‌شوند که به زندگی بهتر کمک می‌کنند. افرادی که این توانمندی‌ها را در زندگی روزمره به کار می‌گیرند، رضایت و پیامدهای مثبتی را برای خود و دیگران تجربه می‌کنند. مداخلات مبتنی بر توانمندی‌ها عموماً شامل سه مرحله آگاهی، اکتشاف و کاربرد می‌باشند. هدف این مداخلات افزایش شناخت، ارتباط دادن توانمندی‌ها با تجارب ارزشمند و استفاده از آنها در زندگی روزمره است (ماه‌آرپور، اسعدی و بخشایش، ۱۳۹۸).

در حوزه آموزش عالی، توجه به ارتقای منش دانشجویان از موضوعات بین‌رشته‌ای مهم محسوب می‌شود. این رویکرد می‌تواند به افزایش احساس شایستگی در دانشجویان و حرکت دانشگاه‌ها به سمت نهادهایی با رویکرد بین‌رشته‌ای کمک کند. دانشگاه‌ها در کنار آماده‌سازی دانشجویان برای آینده، مسئولیت اخلاقی مهمی در پرورش افرادی با حس همبستگی اجتماعی و متعهد به عدالت دارند (پایا و ابراهیم‌آبادی، ۱۴۰۱). خسروجردی و همکاران اشاره می‌کنند که گسترش طبقه‌بندی توانمندی‌ها از اقدامات مبتکرانه جنبش روان‌شناسی مثبت‌گرا است که به درک دقیق‌تر فضایل انسانی کمک می‌کند. شناسایی و کاربرد توانمندی‌ها نقش مهمی در رشد فکری افراد ایفا می‌کند این رویکرد در محیط‌های آموزشی می‌تواند به ارتقای بهزیستی و عملکرد دانشجویان منجر شود (خسروجردی و همکاران، ۱۳۹۹).

با توجه به نکات گفته شده منش دانشجویی، ناظر بر مجموعه‌ای از ارزش‌ها و عادت‌های درونی شده است که در شکل‌دهی به رفتار و عملکرد دانشجویان نقش محوری دارد. این مفهوم، که ریشه در نظریات روان‌شناسی اجتماعی و جامعه‌شناسی دارد، به شدت تحت تأثیر محیط و ساختارهای اجتماعی قرار می‌گیرد. در این میان، دانشگاه به عنوان یک نهاد اجتماعی کلیدی، فرصتی منحصر به فرد برای شکل‌دهی و ارتقای منش دانشجویان فراهم می‌کند. اهمیت نقش آفرینی دانشگاه از آن حیث است که منش دانشجویی نه تنها بر عملکرد تحصیلی تأثیرگذار است، بلکه در پرورش فضیلت‌ها و نگرش‌های اخلاقی و

اجتماعی دانشجویان نیز نقش بسزایی دارد. از منظر سیاستگذاری آموزش عالی، این موضوع لزوم طراحی و اجرای برنامه‌های جامع برای توسعه منش دانشجویی را برجسته می‌سازد. چنین برنامه‌هایی باید تمامی موقعیت‌ها و جنبه‌های زیست‌بوم دانشگاهی، از جمله کلاس درس، روش‌های آموزشی، فضای فیزیکی و تعاملات اجتماعی را شامل می‌شود. با توجه به این تصویر بزرگ یکی از هدف‌های اصلی دانشگاه در فرایند آموزش دانشجو باید تربیت دانش‌آموختگانی باشد که علاوه بر تخصص علمی، از مهارت‌های اجتماعی و اخلاقی بالایی برخوردار بوده و قادر به ایفای نقش‌های مؤثر در جامعه باشند.

۳. پیشینه پژوهش

خرمائی و محمودنژاد (۱۴۰۰) تحقیقی با عنوان «رابطه منش‌های اخلاقی با بیصدافتی تحصیلی دانشجویان: نقش واسطه‌گری عدم درگیری اخلاقی» انجام دادند. نتایج مدل معادلات ساختاری به کار گرفته شده در این اثر نشان داد منش‌های مثبت اخلاقی، به صورت مستقیم با بی‌صدافتی تحصیلی رابطه دارد؛ همچنین منش‌های منفی اخلاقی، هم به صورت مستقیم و هم با واسطه‌گری عدم درگیری اخلاقی، با بی‌صدافتی تحصیلی رابطه معنادار دارد. عدم درگیری اخلاقی نیز، به صورت مستقیم، پیش‌بینی‌کننده بی‌صدافتی تحصیلی در دانشجویان بود.

قاسمی و کرمی (۱۳۹۳) در پژوهشی با عنوان «چگونه منش اخلاقی را به شکلی اثربخش آموزش دهیم؟» مواردی چون راهبردهای تعاملی با گروه همسالان، صداقت و قابلیت اعتماد، انتظارات سطح بالا، مداخله خانواده و جامعه، تعلیم و تربیت توانمندساز و ... را تشریح کرده‌اند.

صبار، معصومی‌فر و محمدی (۱۳۹۸) در مقاله «آنجا که نمی‌دانیم چگونه اخلاقی باشیم؛ پژوهشی در میزان آگاهی بر مصادیق سرقت معنوی» که در زمینه توجه دانشجویان به معیارهای اخلاقی در پژوهش و انتشار مقالات علمی است. آن‌ها در این اثر به این نتیجه رسیدند که بخش بزرگی از دانشجویان حتی نسبت به معیارهای اخلاقی در فضای علمی آگاهی ندارند. این مطالعه نشان می‌دهد که مقدمه اخلاق آموزش است و تا فرد توان تشخیص اخلاق از

غیراخلاق را نداشته باشد، نمی‌توان به ارزیابی انگیزه‌های اخلاقی پرداخت.

عطار و همکاران (۱۴۰۰) تحقیقی با عنوان «ارزش‌یابی محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی بر پایه رویکرد تربیت منش در تربیت اخلاقی» انجام دادند. یافته‌ها حاکی است که خبرگان درباره ۹ مؤلفه از رویکرد تربیت منش به وحدت نظر رسیده‌اند و میزان توجه به مؤلفه‌های رویکرد تربیت منش در محتوای کتاب‌های مطالعات اجتماعی از توزیع نرمالی برخوردار نیست، بلکه به صورت نامتعادل است.

سیدقریشی و حسینی (۱۴۰۰) تحقیقی با عنوان «چارچوب مفهومی منش هدایت‌گر اخلاقی متقاعدکننده؛ ارائه نظریه داده بنیاد» انجام دادند. هدایت‌گری متقاعدگر، یک رابطه یاورانه مبتنی بر زمینه دوگانه خردمندی-قدرتمندی است؛ «مقوله مرکزی» منش هدایت‌گر متقاعدگر، اخلاق یاورانه است که شامل مقوله‌های مهرورزی، انصاف، خوش خلقی و صداقت می‌شود. همچنین توان دوگانه هدایت‌گر در خردمندی و قدرتمندی به عنوان «زمینه» تاثیرگذار بر فرایند متقاعدگری به عنوان «راهبرد» است و ساختار و محتوای ارتباط آنها به عنوان «شرایط میانجی» عمل می‌کنند و به «پیامد» اقناع مخاطب می‌انجامد. یوسفی و همکاران (۱۴۰۰) در تحقیقی با عنوان «بررسی رابطه ذهن آگاهی و توانمندی منش با شادکامی دانشجویان» نشان دادند بین شادکامی با ذهن آگاهی و توانمندی منش رابطه مثبت و معناداری وجود دارد ($P \geq 0/01$) و افراد دارای ذهن آگاهی و توانمندی منش از میزان شادکامی بالاتری برخوردارند.

خرمائی و آربزی (۱۴۰۰) در تحقیقی با عنوان «رابطه ساختاری منش اخلاقی صبر و اهداف پیشرفت تحصیلی دانشجویان: نقش واسطه‌ای منبع کنترل» نشان دادند که منبع کنترل درونی رابطه بین صبر و هر سه هدف پیشرفت عملکردگرای، تبحرگرایی و تبحرگریزی را واسطه‌گری می‌کند. منبع کنترل بیرونی نیز قادر به واسطه‌گری رابطه بین صبر با عملکردگرای و تبحرگریزی است. نتایج پژوهش حاضر به افزایش دانش نظری در زمینه برآورد اخلاقی اهداف پیشرفت کمک شایانی نمود.

حسینی و خادمی (۱۳۹۹) تحقیقی با عنوان «ارتباط الگوهای سرشت و منش با علایم نگرانی در دانشجویان» انجام دادند. نتایج نشان داد بین الگوهای سرشت و منش با علایم

نگرانی دانشجویان رابطه معنادار وجود دارد. با توجه به یافته‌های حاصل از این پژوهش می‌توان نتیجه گرفت که توجه به الگوهای سرشت و منش افراد نگران از اهمیت بسزایی برخوردار می‌باشد.

لی (۲۰۱۴) تحقیقی با عنوان «اخلاق دانشجویی» انجام داد. یافته‌ها نشان می‌دهد الگوی اخلاق دانشجویی در شش بعد شایستگی آموزشی، شایستگی پژوهشی، شایستگی تربیتی فرهنگی، شایستگی اجرایی، شایستگی تعهدی و شایستگی خدمات مستشاری ارائه شده است. این شش بعد در ذیل دوازده مؤلفه و ۵۳ شاخص دسته‌بندی و تشریح و در نهایت، شبکه مضمون‌ها ترسیم شده است. بورديو منش را به عنوان نظامی از خصلت‌های پایدار و قابل انتقال تعریف می‌کند که به عنوان اصول سازمان‌دهنده عمل می‌کنند و در تعامل با میدان‌های اجتماعی شکل می‌گیرند. از دیدگاه او، منش محصول تاریخ فردی و جمعی است که در بدن و ذهن افراد درونی شده و الگوهای رفتاری، ارزش‌ها و نگرش‌های آنها را شکل می‌دهد. در زمینه آموزش عالی، این مفهوم می‌تواند به درک چگونگی شکل‌گیری و تحول توانمندی‌های منش دانشجویان در تعامل با محیط دانشگاهی کمک کند. همچنین، نظریه بورديو امکان تحلیل رابطه بین سرمایه‌های فرهنگی، اجتماعی و نمادین با توسعه توانمندی‌های منش در فضای دانشگاه را فراهم می‌آورد، که برای درک جامع‌تر فرایند پرورش فضایل و توانمندی‌ها در آموزش عالی حائز اهمیت است (به نقل از: بارنت و مارتینا، ۲۰۱۲).

اریک فروم، روان‌کاو و جامعه‌شناس برجسته، در نظریه شخصیت خود به بررسی سنخ‌های منشی پرداخته است. او پنج سنخ منشی را شناسایی کرد که شامل سنخ پذیرنده، سنخ استمارگر، سنخ احتکارگر، سنخ بازاری و سنخ بارآور می‌شود. فروم معتقد بود که این سنخ‌های منشی نتیجه تعامل بین نیازهای اساسی انسان و ساختارهای اجتماعی-اقتصادی هستند. در زمینه آموزش عالی، درک این سنخ‌های منشی می‌تواند به شناخت بهتر الگوهای رفتاری و نگرشی دانشجویان کمک کند. به‌ویژه، توجه به سنخ بارآور که با خلاقیت، عشق و تفکر مستقل مشخص می‌شود، می‌تواند در طراحی برنامه‌های آموزشی برای پرورش توانمندی‌های مثبت منش مفید باشد. همچنین، این دیدگاه امکان تحلیل تأثیر محیط دانشگاهی بر شکل‌گیری و

تغییر سنخ‌های منشی دانشجویان را فراهم می‌آورد، که برای درک عمیق‌تر فرایند رشد شخصیتی و اخلاقی در آموزش عالی ارزشمند است (به نقل از: لیس^۱، ۲۰۱۸).

شولتز در کتاب نظریه‌های شخصیت دیدگاه‌های روان‌شناسانه مرتبط با موضوع شخصیت و منش افراد را بررسی کرده است. مهم‌ترین این نظریه‌های مطابق جدول زیر بررسی شده است (شولتز و همکاران^۲، ۲۰۰۹).

جدول ۱. نظریه‌های مرتبط با شخصیت و منش

ردیف	نظریه‌پرداز	نظریه	ایده اصلی درباره شخصیت و منش
۱	زیگموند فروید	روان‌کاوی	شخصیت از سه بخش نهاد، خود و فراخود تشکیل شده و ناخودآگاه نقش مهمی در رفتار دارد.
۲	کارل یونگ	روان‌شناسی تحلیلی	شخصیت شامل خودآگاه و ناخودآگاه جمعی است. کهن‌الگوها در شکل‌گیری شخصیت نقش دارند.
۳	آلفرد آدلر	روان‌شناسی فردی	تلاش برای برتری و غلبه بر احساس حقارت، محرک اصلی رفتار است.
۴	کارن هورنای	نظریه روان‌رنجوری	اضطراب اساسی و مکانیسم‌های دفاعی در شکل‌گیری شخصیت نقش دارند.
۵	اریک اریکسون	نظریه روانی-اجتماعی	شخصیت طی هشت مرحله رشد در طول زندگی شکل می‌گیرد.
۶	گوردون آلپورت	نظریه صفات	شخصیت از صفات مرکزی، ثانویه و اصلی تشکیل شده است.
۷	ریموند کتل	نظریه تحلیلی عاملی	شخصیت از ۱۶ عامل اصلی تشکیل شده که قابل اندازه‌گیری هستند.
۸	هانس آیزنک	نظریه سه عاملی	شخصیت بر اساس سه بعد اصلی برون‌گرایی-درون‌گرایی، روان‌رنجوری و روان‌پریشی تعریف می‌شود.
۹	آبراهام مزلو	نظریه انسان‌گرایی	خودشکوفایی هدف نهایی رشد شخصیت است. نیازها در یک سلسله مراتب قرار دارند.
۱۰	کارل راجرز	نظریه مراجع محور	خود واقعی و خود ایده‌آل در شکل‌گیری شخصیت نقش دارند. پذیرش نامشروط مهم است.
۱۱	جورج کلی	نظریه سازه شخصی	افراد جهان را از طریق سازه‌های شخصی خود درک و تفسیر می‌کنند.
۱۲	بی. اف. اسکینر	رفتارگرایی	رفتار و شخصیت نتیجه تقویت و تنبیه محیطی هستند.
۱۳	آلبرت بندورا	نظریه یادگیری	شخصیت از طریق مشاهده و تقلید شکل می‌گیرد. خودکارآمدی نقش

1. Liss
2. Schultz et al.

ردیف	نظریه پرداز	نظریه	ایده اصلی درباره شخصیت و منش
		اجتماعی	مهمی دارد.
۱۴	والتر میشل	نظریه شناختی - اجتماعی	شخصیت متغیر است و به موقعیت بستگی دارد. متغیرهای شناختی - عاطفی مهم هستند.

مرور پیشینه پژوهش نشان می‌دهد که منش و اخلاق دانشجویی یک مفهوم چندبعدی و پیچیده است که با جنبه‌های مختلف زندگی تحصیلی، شخصی و اجتماعی دانشجویان در ارتباط است. این مفهوم نه تنها بر عملکرد تحصیلی و پژوهشی دانشجویان تأثیر می‌گذارد، بلکه با سلامت روان، شادکامی و رشد شخصیتی آنها نیز مرتبط است. پژوهش‌ها نشان می‌دهند که توسعه منش اخلاقی در محیط دانشگاهی نیازمند رویکردی جامع است که شامل آموزش مستقیم، الگوسازی، ایجاد محیط حمایتی و تقویت خودآگاهی دانشجویان می‌شود. همچنین، اهمیت توجه به عوامل فردی مانند سرشت، ذهن‌آگاهی و منبع کنترل در شکل‌گیری منش اخلاقی برجسته شده است. در نهایت، پژوهش‌ها بر ضرورت ادغام آموزش اخلاق و منش در برنامه‌های درسی و فرهنگ دانشگاهی تأکید دارند تا دانشجویان نه تنها از نظر علمی، بلکه از لحاظ اخلاقی نیز برای مواجهه با چالش‌های حرفه‌ای و اجتماعی آینده آماده شوند.

۵. روش تحقیق

این پژوهش از حیث نوع و روش تحقیق عبارت است کاربردی و ترکیبی است چرا که دلالت بر تأکید بر به کارگیری نتایج برای بهبود وضعیت سیاستگذاری آموزش عالی دارد و ناظر بر بکارگیری همزمان روش‌های کیفی و کمی در گردآوری و تحلیل داده‌های مرتبط با مقاله است. داده‌ها به صورت میدانی جمع‌آوری شده است.

بخش کیفی پژوهش واجد ویژگی‌هایی است که عبارت‌اند از: (۱) استراتژی اصلی این بخش ناظر بر تحلیل مضمون یافته‌های پژوهش است؛ (۲) جامعه آماری این مطالعه ناظر بر متخصصان و خبرگان آموزش عالی است شامل: رؤسای دانشگاه‌ها، سیاست‌گذاران آموزش عالی و پژوهشگران آشنا به موضوع؛ (۳) حجم نمونه در بخش کیفی ناظر بر گفتگو

با ۱۵ نفر از خبرگان است؛ ۴) روش نمونه‌گیری ترکیبی از نمونه‌گیری در دسترس، گلوله‌برفی (هدفمند) و نظری است.

در بخش کمی پژوهش جامعه آماری ناظر بر جلب مشارکت دانشجویان مقاطع کارشناسی و کارشناسی ارشد در دانشگاه‌های منتخب شهر تهران (تهران، الزهراء، آزاد اسلامی واحد علوم و تحقیقات، و بهشتی) است. حجم جامعه آماری ۱۱۷۹ نفر است. حجم نمونه ۲۹۰ نفر (محاسبه شده با فرمول کوکران) است. از این میان ۱۶۹ نفر زن و ۱۲۱ نفر مرد در این مطالعه مشارکت کردند که به ترتیب دارای فراوانی ۰/۵۸ و ۰/۴۲ است. از حیث شاخص سن ۱۱۸ نفر بین ۲۰ تا ۳۰، ۱۰۹ نفر بین ۳۰ تا ۴۰ و ۶۳ نفر بین ۴۰ تا ۵۰ سال سن دارند که به ترتیب دارای فراوانی ۰/۴۱، ۰/۳۷ و ۰/۲۲ می‌باشند. از حیث سطح تحصیلات جامعه آماری این مطالعه ۱۹۸ نفر دارای مدرک کارشناسی و ۹۲ نفر دارای مدرک کارشناسی ارشد بوده که به ترتیب دارای فراوانی ۰/۶۸ و ۰/۳۲ هستند. روش نمونه‌گیری نیز به صورت تصادفی ساده است.

ابزار گردآوری داده‌ها در بخش کیفی مصاحبه با خبرگان و در بخش کمی توسط پرسشنامه محقق ساخته (طیف لیکرت) است.

پایایی پرسشنامه با استفاده از آلفای کرونباخ (پیش‌آزمون با ۲۵ پرسشنامه اولیه) صورت گرفته است. نتایج آلفای کرونباخ به دست آمده در این مطالعه بدین شرح است: نگرش‌های توانمندسازی و فضیلت (۰/۷۸۷)، نگرش‌های شخصیتی (۰/۹۸۷)، نگرش‌های اجتماعی (۰/۷۶۶)، نگرش‌های اخلاقی (۰/۸۷۶) و پایایی کل (۰/۸۹۵). روش‌های تجزیه و تحلیل داده‌ها در بخش کیفی تحلیل مضمون و در بخش کمی معادلات ساختاری است.

این مطالعه محدودیت‌هایی داشته است. برخی از این محدودیت‌ها عبارت‌اند از: ۱) عدم دسترسی به تمامی ذی‌نفعان و سیاست‌گذاران آموزش عالی برای انجام مصاحبه؛ ۲) عدم امکان بررسی همه دانشگاه‌های شهر تهران؛ ۳) عدم ایجاد مسئولیت برای پاسخ‌دهندگان سؤالات پرسشنامه‌ها؛ ۴) محدودیت در افشای اطلاعات محرمانه مصاحبه‌شوندگان.

۵. یافته‌ها

پس از ارائه ویژگی‌های مشارکت‌کنندگان، تجزیه و تحلیل داده‌ها با رویکرد کیفی و به روش تحلیل مضمون انجام شد. این مرحله، گام اول در فرایند تحلیل محسوب می‌شود. در ادامه، کدهای تکراری و مترادف حذف و کدهای باقی مانده در ابعاد مربوطه دسته‌بندی شدند. این ابعاد، ساختار نهایی مدل پیشنهادی مقاله را شکل می‌دهند.

کدگذاری انتخابی، به عنوان مرحله نهایی فرایند تحلیل مضمون، منجر به توسعه یک نظریه جامع می‌شود. در این مرحله، یک مقوله محوری واحد انتخاب شد و سایر مقوله‌ها حول این مقوله مرکزی سازماندهی شدند. این مقوله محوری، نقش رابط بین سه سطح کدگذاری را ایفا کرده و به تبیین ویژگی‌های مقوله‌ها کمک می‌کند. بر اساس این مقوله محوری، یک خط سیر منسجم شکل گرفت که تمامی اطلاعات پیرامون آن سازماندهی شدند. نتایج حاصل از این فرایند در جدول شماره (۲) ارائه شده است.

جدول ۲. یافته‌ها (ابعاد و مؤلفه‌ها)

مؤلفه‌ها	ابعاد	مؤلفه‌ها	ابعاد	
تجربه گرایی	نگرش‌های اجتماعی	رشد فکری	نگرش‌های توانمندساز و فضیلت‌محور	
حساسیت اخلاقی		آگاهی		
شرافت		آموزش		
وجدان		یادگیری		
حس تعلق به دانشگاه		تعاملات مثبت		
مسئولیت‌پذیری		شایستگی		
نوجویی		یادگیری		
آسیب‌پرهیزی		دانش اخلاقی		
پشتکار		روحیه دانشجویی		
خودراهبری		تکریم اساتید		
همکاری		روحیه کار علمی		
خودفراوری		مشارکت فعال در کلاس		
جامعه‌پذیری		برونگرایی		نگرش‌های شخصیتی
مهارت‌های ارتباطی		سازگاری		
رازداری	وظیفه‌شناسی			
احترام به دیگران	روان‌رنجوری			

مؤلفه‌ها	ابعاد
ارزش‌های اخلاقی	
باورهای دینی	
اخلاق پژوهشی	
روحیه جهادی	
اخلاق تحصیلی	
رقابت تحصیلی	

مؤلفه‌ها	ابعاد
خوش اخلاقی	نگرش‌های اخلاقی
احترام به قوانین آموزشی	
تربیت اخلاقی	
عبرت آموزی	
پرورش ایمان	
نوع دوستی	
هویت فردی	

برای ارزیابی نرمال بودن توزیع داده‌ها، از دو شاخص آماری مهم استفاده شده است شامل: چولگی و کشیدگی. این شاخص‌ها میزان انحراف توزیع داده‌ها از حالت نرمال را مشخص می‌کنند.

چولگی^۱ نشان‌دهنده تقارن یا عدم تقارن توزیع داده‌ها است. در یک توزیع کاملاً متقارن، چولگی صفر است. مقادیر مثبت چولگی نشان‌دهنده کشیدگی توزیع به سمت راست و مقادیر منفی نشان‌دهنده کشیدگی به سمت چپ است. کشیدگی^۲ میزان تیزی یا پهنی قله توزیع را در مقایسه با توزیع نرمال نشان می‌دهد. در یک توزیع نرمال استاندارد، کشیدگی برابر با ۳ است.

در این تحقیق، معیار پذیرش نرمال بودن توزیع داده‌ها، قرار گرفتن مقادیر چولگی و کشیدگی در بازه بین -۱ و ۱ است. با توجه به جدول شماره (۳)، مشاهده می‌شود که برای تمام متغیرهای تحقیق، مقادیر چولگی و کشیدگی در این بازه قرار دارند. این امر نشان می‌دهد که توزیع داده‌ها برای همه متغیرهای مورد بررسی، به اندازه کافی به توزیع نرمال نزدیک است.

جدول ۳. آزمون نرمال بودن توزیع داده‌ها برای ابعاد مدل

ابعاد مدل	پراکندگی	کشیدگی
نگرش‌های توانمندسازی و فضیلت	۰٫۶۳۳	۰٫۵۳۳
نگرش‌های شخصیتی	۰٫۵۴۶	۰٫۷۳۲
نگرش‌های اجتماعی	۰٫۴۵۵	۰٫۴۳۵
نگرش‌های اخلاقی	۰٫۶۴۴	۰٫۵۱۲

1 Skewness

2. Kurtosis

همانطور که در جدول شماره (۴) مشاهده می‌شود متغیر نگرش‌های اخلاقی بالاترین میانگین (۳/۷۶۳۳) را دارد و انحراف معیار آن ۰/۸۷۳۴ است. متغیر «نگرش‌های توانمندسازی و فضیلت‌محوری» پایین‌ترین میانگین (۲/۸۷۶۴) را داشته و انحراف معیار آن ۰/۵۶۷۴ است.

تفسیر نتایج:

میانگین بالای متغیر «نگرش‌های اخلاقی» (۳/۷۶۳۳ از ۵) نشان می‌دهد که پاسخ‌دهندگان به طور متوسط نگرش مثبتی نسبت به مسائل اخلاقی دارند. همچنین، انحراف معیار نسبتاً بالای این متغیر (۰/۸۷۳۴) حاکی از تنوع قابل توجه در پاسخ‌هاست، که نشان می‌دهد اتفاق نظر کاملی در این زمینه وجود ندارد.

میانگین پایین متغیر «نگرش‌های توانمندسازی و فضیلت‌محور» (۲/۸۷۶۴ از ۵) نشان می‌دهد که پاسخ‌دهندگان به طور متوسط نگرش نسبتاً منفی یا خنثی نسبت به توانمندسازی و فضیلت دارند. همچنین انحراف معیار کمتر (۰/۵۶۷۴) نشان‌دهنده همگنی بیشتر در پاسخ‌هاست، یعنی اکثر پاسخ‌دهندگان نظرات نسبتاً مشابهی در این زمینه دارند.

این نتایج می‌تواند نشان‌دهنده این باشد که در جامعه مورد مطالعه، مسائل اخلاقی اهمیت بیشتری نسبت به توانمندسازی و فضیلت دارند. همچنین، ممکن است نیاز به بررسی بیشتر در مورد دلایل نگرش نسبتاً منفی به توانمندسازی و فضیلت وجود داشته باشد.

جدول شماره (۴) نشان می‌دهد که بیشترین میانگین متعلق به متغیر نگرش‌های اخلاقی (۳/۷۶۳۳) با انحراف معیار ۰/۸۷۳۴ است. همچنین پایین‌ترین میانگین متعلق به متغیر نگرش‌های توانمندسازی و فضیلت‌محوری مرتبط می‌شود (۲/۸۷۶۴) که با انحراف معیار ۰/۵۶۷۴ مشخص شده است.

جدول ۴. بررسی میانگین و انحراف معیار ابعاد مدل

انحراف استاندارد	میانگین	ابعاد مدل
۰/۵۶۷۴	۲/۸۷۶۰	نگرش‌های توانمندسازی و فضیلت
۰/۶۵۴۳	۳/۵۴۳۰	نگرش‌های شخصیتی

ابعاد مدل	میانگین	انحراف استاندارد
نگرش‌های اجتماعی	۳/۲۸۷۵	۰/۷۲۲۲
نگرش‌های اخلاقی	۳/۷۶۳۳	۰/۸۷۳۴

براساس آنچه ذکر شد، مدل از حیث ساختاری دارای ضریب تعیین ضریب تعیین (R^2) و شاخص افزونگی^۱ است. ضریب تعیین نشان‌دهنده درصد تغییرات متغیر وابسته که توسط متغیرهای مستقل تبیین می‌شود. طبق جدول شماره (۵)، $۰/۷۶/۶$ ٪ از تغییرات مدل توسط متغیرهای مستقل (ابعاد مدل) پیش‌بینی می‌شود. این مقدار نشان‌دهنده قدرت پیش‌بینی بالایی مدل است.

شاخص افزونگی اگر بیشتر از صفر باشد، نشان‌دهنده بازسازی خوب مقادیر مشاهده شده و توانایی پیش‌بینی مدل است. در این مطالعه، شاخص افزونگی برای متغیر «ارتقای منش دانشجویان» بالای صفر است. یعنی اینکه مدل توانایی پیش‌بینی مناسبی برای ارتقای منش دانشجویان دارد. اعداد مثبت هر دو شاخص یاد شده نشان‌دهنده کیفیت مناسب مدل است. همچنین مدل از قدرت تبیین و پیش‌بینی خوبی برخوردار است.

این یافته‌ها از آن جهت اهمیت دارد که مدل ارائه شده می‌تواند به طور مؤثری تغییرات در ارتقای منش دانشجویان را پیش‌بینی کند. متغیرهای مستقل انتخاب شده (ابعاد مدل) ارتباط قوی با متغیر وابسته دارند. همچنین، این مدل می‌تواند برای برنامه‌ریزی و تصمیم‌گیری در زمینه ارتقای منش دانشجویان مورد استفاده قرار گیرد.

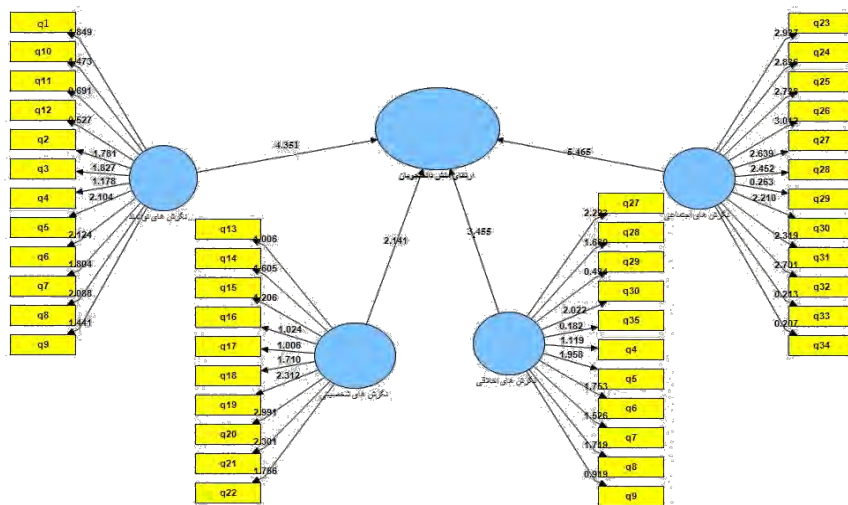
بررسی دقیق‌تر متغیرهای مستقل برای شناسایی مهم‌ترین عوامل تأثیرگذار بر ارتقای منش دانشجویان ضروری است. همچنین احتمال وجود متغیرهای دیگری که می‌توانند $۲۳/۴$ ٪ باقیمانده از تغییرات را توضیح دهند، لازم است که بررسی شود. این تحلیل نشان می‌دهد که مدل ارائه شده از اعتبار و کارایی بالایی برخوردار است و می‌تواند برای اهداف علمی و عملی در زمینه ارتقای منش دانشجویان مورد استفاده قرار گیرد.

جدول ۵. شاخص‌های بررسی کیفیت مدل

ابعاد مدل	ضریب تعیین	افزونگی
ارتقای منش دانشجویان	۰/۷۶۶	۰/۶۳۲

در ادامه مطابق شکل (۱)، مدل مفهومی تحقیق با استفاده از معادلات ساختاری مورد تحلیل و کمی سازی قرار گرفته است. نتایج این تحلیل نشان می دهد که تمامی ابعاد شناسایی شده بر مدل مورد نظر تأثیرگذار هستند. این تأثیرگذاری از دو جنبه قابل توجه است: نخست، تمامی ضرایب بدست آمده برای ابعاد مدل مثبت بوده اند که نشان دهنده رابطه مستقیم بین متغیرهای مستقل و وابسته است؛ دوم، مقادیر t به دست آمده برای تمامی روابط، بیشتر از مقدار بحرانی ۱/۹۶ است، که بیانگر معناداری آماری این روابط است. با توجه به این نتایج، می توان اطمینان حاصل کرد که مدل از لحاظ آماری معنادار بوده و می توان به نتایج حاصل از آن استناد نمود. این یافته ها اعتبار مدل پیشنهادی را تأیید کرده و نشان می دهند که حجم نمونه انتخاب شده برای این مطالعه مناسب بوده است.

شکل ۱. روابط علی میان متغیرهای مدل در حالت تخمین معناداری

در راستای ارزیابی جامع مدل طراحی شده با استفاده از معادلات ساختاری، از مجموعه ای از شاخص های برازش استفاده شده است. این شاخص ها عبارتند از: کای

دو به درجه آزادی، شاخص برازندگی (GFI)، شاخص تعدیل برازندگی (AGFI)، میانگین مجذور پس مانده‌ها (RMR)، شاخص نرم شده برازندگی (NFI)، شاخص نرم نشده برازندگی (NNFI)، شاخص برازندگی فزاینده (IFI)، شاخص برازندگی تطبیقی (CFI)، ریشه دوم برآورد واریانس خطای تقریب (RMSEA).

جدول شماره (۶)، که محدوده این شاخص‌های برازش را نشان می‌دهد، حاکی از آن است که مقادیر به دست آمده برای تمامی این شاخص‌ها از مقادیر مطلوب بیشتر است. این نتیجه بیانگر برازش مناسب مدل با داده‌های تجربی بوده و اعتبار ساختاری مدل را تأیید می‌کند، که در نهایت نشان می‌دهد مدل ارائه شده از لحاظ آماری قابل قبول و برای تحلیل‌های بعدی و استنباط‌های پژوهشی مناسب است.

جدول ۶. مقادیر شاخص‌های برازش مدل و نتیجه برازش

شاخص برازش	مقدار مطلوب	مقدار الگو
df^2	$> 3/00$	۱/۲۲
GFI (Goodness of Fit Index)	$< 0/90$	۰/۹۳
AGFI (Adjusted Goodness of Fit Index)	$< 0/90$	۰/۹۴
RMR (Root Mean square Residual)	$> 0/05$	۰/۰۳
NFI (Normed Fit Index)	$< 0/90$	۰/۹۳
NNFI (Non-Normed Fit Index)	$< 0/90$	۰/۹۱
IFI (Incremental Fit Index)	$< 0/90$	۰/۹۳
CFI (Comparative Fit Index)	$< 0/90$	۰/۹۱
RMSEA (Root Mean Square Error of Approximation)	$> 0/08$	۰/۰۸۳

تحلیل‌های آماری انجام شده در سطح اطمینان ۹۵ درصد نشان می‌دهد که تمامی مسیرهای مدل از نظر آماری معنادار هستند. این یافته تأییدکننده اعتبار ابعاد اصلی چهارگانه و مؤلفه‌های مرتبط با مدل پیشنهادی است. با استناد به جدول ۷، روابط علی در مدل تحقیق به شرح زیر تأیید شده‌اند: نگرش‌های توانمندسازی و فضیلت‌محوری با ضریب ۰/۵۴۳ و مقدار t برابر ۴/۳۵۱، نگرش‌های شخصیتی با ضریب ۰/۵۰۱ و مقدار t برابر ۲/۱۴۱، نگرش‌های اجتماعی با ضریب ۰/۴۹۸ و مقدار t برابر ۵/۴۵۶، و نگرش‌های اخلاقی با ضریب ۰/۴۷۴ و مقدار t برابر ۳/۴۵۵. این نتایج نه تنها صحت روابط علی

موجود در مدل تحقیق را تأیید می‌کنند، بلکه تناسب کلی مدل را نیز نشان می‌دهند.

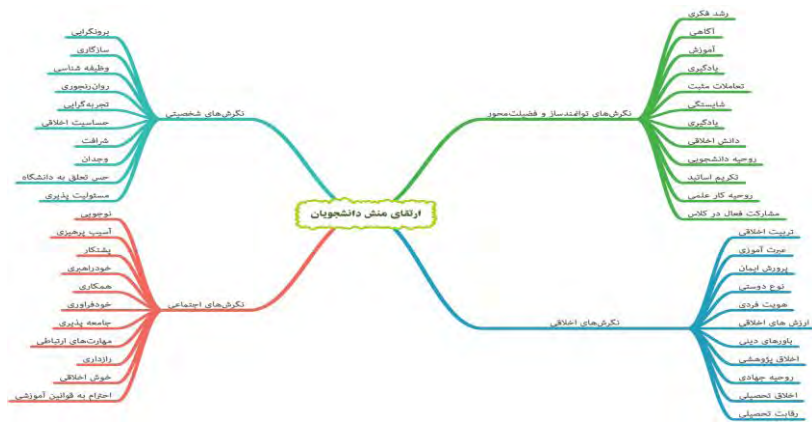
جدول ۷. ضرایب مسیر مدل

ردیف	از	به	ضرایب مسیر استاندارد	آماره T	نتیجه
۱	نگرش‌های توانمندسازی و فضیلت	ارتقای منش دانشجویان	۰/۵۴۳	۴/۳۵۱	تأیید
۲	نگرش‌های شخصیتی	ارتقای منش دانشجویان	۰/۵۰۱	۲/۱۴۱	تأیید
۳	نگرش‌های اجتماعی	ارتقای منش دانشجویان	۰/۴۹۸	۵/۴۵۶	تأیید
۴	نگرش‌های اخلاقی	ارتقای منش دانشجویان	۰/۴۷۴	۳/۴۵۵	تأیید

پژوهش حاضر با هدف ارائه مدلی برای شکل دهی به منش دانشجویان در دانشگاه‌ها، به شناسایی ابعاد و مؤلفه‌های منش دانشجویی پرداخته است. اهمیت این موضوع با توجه به جمعیت قابل توجه دانشجویان کشور (بیش از ۳/۳ میلیون نفر) و نقش کلیدی آنها در آینده کشور، بیش از پیش نمایان می‌شود. آمار نشان می‌دهد که اکثریت دانشجویان (۹۳٪/۶۱) در مقطع کارشناسی و ۱۷/۶۲٪ در مقطع کارشناسی ارشد تحصیل می‌کنند، با توزیع نسبتاً برابر بین دانشجویان مرد و زن. این جمعیت عظیم، که عمدتاً در دانشگاه‌های وابسته به وزارت علوم (۵۷٪) و دانشگاه آزاد اسلامی تحصیل می‌کنند، نقشی مهمی در شکل دهی به آینده کشور خواهند داشت. از این رو، توجه به ارتقاء اخلاق و منش دانشجویان در کنار توانمندسازی علمی آنها، امری ضروری در سیاست‌گذاری آموزش عالی است. هدف نهایی این است که دانشگاه‌ها بتوانند افرادی را تربیت کنند که نه تنها از لحاظ علمی، بلکه از نظر اخلاقی و شخصیتی نیز در سطح مطلوبی قرار داشته و آماده نقش آفرینی مؤثر در پیشرفت کشور باشند. این رویکرد جامع به تربیت دانشجویان می‌تواند تضمین‌کننده خروجی باکیفیت دانشگاه‌ها و در نتیجه، پیشرفت پایدار جامعه باشد.

بر اساس نتایج تحقیق، مدل جامع برای توسعه منش دانشجویان مطابق شکل شماره (۲) طراحی شده است که شامل چهار بعد اصلی است: (۱) نگرش‌های توانمندسازی و فضیلت‌محور؛ (۲) نگرش‌های شخصیتی؛ (۳) نگرش‌های اجتماعی؛ و (۴) نگرش‌های اخلاقی. در ادامه، به توضیح هر یک از این ابعاد و نقش دانشگاه در تقویت آنها پرداخته می‌شود.

شکل ۲. مدل نهایی

نگرش‌های توانمندساز و فضیلت‌محور: این بعد شامل رشد فکری، ذهن‌آگاهی و خودکارآمدی می‌شود. رشد فکری به معنای توسعه توانایی‌های شناختی و تحلیلی دانشجویان است که از طریق برنامه‌های آموزشی مناسب و محیط یادگیری تحریک‌کننده در دانشگاه‌ها حاصل می‌شود. ذهن‌آگاهی، به عنوان یکی از عناصر کلیدی در توسعه شخصیت، به دانشجویان کمک می‌کند تا با تمرکز بر لحظه حال و آگاهی کامل از احساسات و افکار خود، به تصمیم‌گیری‌های بهتری دست یابند. خودکارآمدی نیز به باور فرد به توانایی‌های خود در انجام وظایف و مقابله با چالش‌ها اشاره دارد که از طریق تجربیات موفقیت‌آمیز و حمایت‌های محیطی در دانشگاه تقویت می‌شود.

نگرش‌های شخصیتی: این بعد شامل ویژگی‌هایی مانند برون‌گرایی، سازگاری و وظیفه‌شناسی است. برون‌گرایی به معنای تمایل به تعامل اجتماعی و فعالیت‌های گروهی است که از طریق مشارکت در فعالیت‌های فوق‌برنامه و اجتماعی در دانشگاه تقویت می‌شود. سازگاری نیز به توانایی فرد در هماهنگی با محیط‌ها و شرایط مختلف اشاره دارد که از طریق مواجهه با تنوع فرهنگی و اجتماعی در محیط دانشگاه بهبود می‌یابد. وظیفه‌شناسی به تعهد و مسئولیت‌پذیری فرد در انجام وظایف محوله اشاره دارد که از طریق برنامه‌های آموزشی و ارزیابی‌های دقیق در دانشگاه‌ها تقویت می‌شود.

نگرش‌های اجتماعی: این بعد شامل جستجوی نوآوری، اجتناب از آسیب و کنش فعالانه می‌باشد. جستجوی نوآوری به معنای تمایل به کشف و خلق ایده‌های جدید است

که از طریق فرصت‌های پژوهشی و پروژه‌های نوآورانه در دانشگاه‌ها تشویق می‌شود. اجتناب از آسیب به توانایی فرد در شناسایی و پیشگیری از خطرات و چالش‌های اجتماعی اشاره دارد که از طریق آموزش‌های مرتبط با سلامت روانی و اجتماعی در دانشگاه‌ها بهبود می‌یابد. کنش فعالانه نیز به مشارکت فعال فرد در فعالیت‌های اجتماعی و گروهی اشاره دارد که از طریق برنامه‌های داوطلبانه و انجمن‌های دانشجویی در دانشگاه تقویت می‌شود. نگرش‌های اخلاقی: این بعد شامل آموزش اخلاقی، یادگیری از تجربه و پرورش ارزش‌های انسانی است. آموزش اخلاقی به معنای انتقال مفاهیم و ارزش‌های اخلاقی به دانشجویان از طریق برنامه‌های درسی و فعالیت‌های فوق‌برنامه است. یادگیری از تجربه به معنای استفاده از تجربیات گذشته برای بهبود رفتارها و تصمیم‌گیری‌های آینده است که از طریق بازخوردهای مستمر و فرصت‌های عملی در دانشگاه‌ها تقویت می‌شود. پرورش ارزش‌های انسانی نیز به توسعه ارزش‌هایی مانند عدالت، احترام و همدلی اشاره دارد که از طریق تعاملات اجتماعی و فرهنگی در محیط دانشگاه بهبود می‌یابد.

دانشگاه‌ها به عنوان محیط‌های جامع آموزشی و اجتماعی، نقش محوری در توسعه این چهار بعد منش دانشجویان ایفا می‌کنند. از طریق برنامه‌های آموزشی متنوع، فرصت‌های پژوهشی و نوآورانه، فعالیت‌های فوق‌برنامه و اجتماعی و محیط‌های حمایتی و مشارکتی، دانشگاه‌ها می‌توانند به شکل‌گیری و تقویت نگرش‌ها و ویژگی‌های مثبت در دانشجویان کمک کنند.

برنامه‌های آموزشی در دانشگاه‌ها باید به گونه‌ای طراحی شوند که علاوه بر انتقال دانش، به توسعه توانمندی‌های فکری و شناختی دانشجویان نیز بپردازند. این برنامه‌ها باید شامل دروس و کارگاه‌هایی باشند که به تقویت مهارت‌های تحلیلی، خلاقیت و تفکر انتقادی دانشجویان کمک کنند. همچنین، دانشگاه‌ها باید فرصت‌های پژوهشی و پروژه‌های نوآورانه را فراهم کنند تا دانشجویان بتوانند ایده‌های خود را به عمل تبدیل کنند و از این طریق به جستجوی نوآوری و خلاقیت بپردازند.

فعالیت‌های فوق‌برنامه و اجتماعی در دانشگاه‌ها نقش مهمی در توسعه نگرش‌های شخصیتی و اجتماعی دانشجویان دارند. از طریق مشارکت در انجمن‌های دانشجویی، برنامه‌های داوطلبانه و فعالیت‌های گروهی، دانشجویان می‌توانند مهارت‌های اجتماعی و

همکاری را تقویت کنند و به توسعه ویژگی‌هایی مانند برون‌گرایی، سازگاری و کنش فعالانه بپردازند. همچنین، این فعالیت‌ها به دانشجویان کمک می‌کنند تا با تنوع فرهنگی و اجتماعی مواجه شوند و از این طریق به بهبود توانمندی‌های سازگاری و اجتناب از آسیب بپردازند.

محیط‌های حمایتی و مشارکتی در دانشگاه‌ها به دانشجویان کمک می‌کنند تا احساس امنیت و اعتماد به نفس داشته باشند و بتوانند به توسعه ویژگی‌های مثبت شخصیتی و اخلاقی بپردازند. از طریق ارائه خدمات مشاوره‌ای و روانشناختی، دانشگاه‌ها می‌توانند به دانشجویان در مواجهه با چالش‌ها و مشکلات روانی و اجتماعی کمک کنند و از این طریق به بهبود خودکارآمدی و اجتناب از آسیب بپردازند.

۶. بحث و نتیجه‌گیری

این پژوهش نشان می‌دهد که شکل‌گیری و ارتقای منش در دانشجویان فرایندی چندبعدی و پیچیده است که از تعامل چهار حوزه کلیدی نشئت می‌گیرد: توانمندسازی و فضیلت‌محوری، شخصیت، اجتماع و اخلاق. این یافته‌ها چالش‌های موجود در رویکردهای سنتی به آموزش عالی را برجسته می‌کند و لزوم بازنگری در شیوه‌های پرورش دانشجویان را مطرح می‌سازد.

این پژوهش با هدف بررسی نقش دانشگاه در شکل‌دهی به منش دانشجویان انجام شد. سؤال اصلی پژوهش این بود که دانشگاه چگونه بر توسعه نگرش‌های توانمندساز شخصیتی، اجتماعی و اخلاقی دانشجویان تأثیر می‌گذارد. یافته‌های این مطالعه، نظریه‌های پیشین مانند نظریه یادگیری اجتماعی بندورا (۱۹۹۷) را که بر نقش محیط در شکل‌گیری رفتار تأکید دارد، تأیید می‌کند. همچنین، این پژوهش با یافته‌های مطالعات قبلی مانند پژوهش گوئررو و همکاران (۲۰۲۰) در مورد اهمیت محیط دانشگاه در توسعه اخلاقی دانشجویان همسو است. یافته‌های مقاله با نتایج مطالعه لی و همکاران (۲۰۱۸) که بر اهمیت منش اخلاقی در موفقیت تحصیلی تأکید داشتند، همسو است. تحلیل داده‌ها منجر به شناسایی چهار بعد اصلی در ارتقای منش دانشجویان شد که با مدل چندبعدی خرمایی (۲۰۱۵) در زمینه شکل‌گیری منش دانشجویان مطابقت دارد. از سوی دیگر، این مطالعه برخلاف پژوهش‌هایی که صرفاً بر جنبه‌های آکادمیک تمرکز دارند، بر اهمیت

توسعه همه‌جانبه شخصیت دانشجویان تأکید می‌کند و مدلی جامع‌تر ارائه می‌دهد. نکته قابل توجه این است که منش دانشجویی صرفاً محصول آموزش‌های رسمی نیست، بلکه نتیجه تعامل پیچیده‌ای از عوامل درونی و بیرونی است. این پژوهش نشان می‌دهد که عناصری چون تعاملات با همسالان، محیط خانواده و حتی انتظارات جامعه، نقشی اساسی در شکل‌گیری منش دانشجویان ایفا می‌کنند. یافته‌های این مطالعه همچنین بر اهمیت «نگرش» به عنوان پیش‌زمینه رفتار تأکید می‌کند. این دیدگاه، ضرورت تمرکز بر تغییر نگرش‌ها را به جای تمرکز صرف بر رفتارها در برنامه‌های آموزشی مطرح می‌سازد. چنین رویکردی می‌تواند منجر به تغییرات پایدارتر و عمیق‌تر در شخصیت و عملکرد دانشجویان شود.

علاوه بر این، پژوهش حاضر نشان می‌دهد که توسعه منش دانشجویی نیازمند رویکردی یکپارچه است که همزمان به ابعاد فردی (مانند توانمندی‌های شخصی و ویژگی‌های شخصیتی) و اجتماعی (مانند مهارت‌های ارتباطی و مسئولیت‌پذیری اجتماعی) توجه دارد. این یافته، لزوم بازنگری در برنامه‌های درسی و فوق برنامه دانشگاه‌ها را مطرح می‌کند تا بتوانند به طور همه‌جانبه به پرورش منش دانشجویان بپردازند.

در نهایت، این پژوهش بر اهمیت توجه به تفاوت‌های فردی در فرایند پرورش منش تأکید می‌کند. یافته‌ها نشان می‌دهد که راهبردهای یکسان برای همه دانشجویان مؤثر نیست و نیاز به رویکردهای شخصی‌سازی شده در آموزش و پرورش منش وجود دارد. به طور خلاصه، این پژوهش ضمن ارائه چارچوبی جامع برای درک و پرورش منش در دانشجویان، چالش‌های جدیدی را پیش روی نظام آموزش عالی قرار می‌دهد. این یافته‌ها می‌تواند مبنایی برای بازناندیشی در سیاست‌های آموزشی، طراحی برنامه‌های درسی و حتی بازتعریف نقش دانشگاه‌ها در جامعه معاصر باشد.

همچنین در جمع‌بندی این پژوهش، راهکارهایی برای ارتقای منش و نگرش دانشجویی در دو سطح کلان و خرد، یعنی سیاست‌گذاران آموزش عالی و جامعه دانشگاهی (اساتید و دانشجویان) پیشنهاد شده است:

الف) در سطح سیاست‌گذاری، تأکید اصلی بر ایجاد بستری مناسب برای رشد اخلاقی و شخصیتی دانشجویان است. این امر از طریق توجه به فضای حاکم بر دانشگاه‌ها، تدوین

برنامه‌های راهبردی، و ایجاد ساختارهای لازم در معاونت‌های فرهنگی و دانشجویی محقق می‌شود. همچنین، پیشنهاد شده است که موضوع منش دانشجویی در آیین‌نامه ارتقای اعضای هیأت علمی گنجانده شود تا اهمیت این مسئله برجسته شود.

ب) در سطح عملیاتی، نقش کلیدی اساتید به عنوان الگوهای رفتاری و اخلاقی مورد تأکید قرار گرفته است. تقویت رویکرد استاد-شاگردی، توجه به فعالیت‌های فوق برنامه و ایجاد فضایی برای مشارکت فعال دانشجویان در فعالیت‌های علمی و اجتماعی از دیگر پیشنهادات مهم است. علاوه بر این، پرورش روحیه امید، مسئولیت‌پذیری و اخلاق‌مداری در دانشجویان به عنوان عوامل کلیدی در شکل‌گیری منش دانشجویی معرفی شده‌اند.

منابع

- پاپالیا، دایان‌ای، الدز؛ سالی، وندکاس؛ و فلدمن، روت داسکین (۱۳۹۱). روان‌شناسی رشد و تحول انسان (ترجمه داود عرب قهستانی و همکاران). تهران: رشد.
- پایا، علی؛ و ابراهیم‌آبادی، حسین (۱۴۰۱). دانشگاه و انتظارات از آن طی چند دهه آینده: تحول در مسئولیت‌ها و کارکردها. فصلنامه مطالعات میان‌رشته‌ای در علوم انسانی، ۱۴(۳)، ۹-۴۸. doi: 10.22035/isih.2022.4784.4697.
- جوزی، پیام؛ رنجبری، مجتبی؛ مرادی، ایوب؛ و زارعی، فرشته (۱۳۹۴). مقایسه عاطفه مثبت، خلاقیت و بهزیستی روان‌شناختی در مرحله تحولی نوجوانی با میان‌سال. روان‌شناسی پیری، ۱۱(۳)، ۱۸۷-۱۹۹.
- حسامی‌فر، عبدالرزاق (۱۳۹۷). اخلاق دینی در اندیشه استاد مطهری. پژوهش‌های علم و دین، ۹(۱)، ۹۷-۷۷.
- خداپناهی، محمدکریم؛ و خاکساربلداجی، محمدعلی (۱۳۸۴). رابطه جهت‌گیری مذهبی و سازگاری روان‌شناختی در دانشجویان. مجله روان‌شناسی، ۹(۳)، ۳۲۰-۳۱۰.
- خرمائی، فرهاد؛ و آربزی، محسن (۱۴۰۰). رابطه ساختاری منش اخلاقی صبر و اهداف پیشرفت تحصیلی دانشجویان: نقش واسطه‌ای منبع کنترل. دوفصلنامه راهبردهای توسعه در آموزش پزشکی، ۸(۲)، ۴۵-۶۶.
- خسروجردی، زهرا؛ حیدری، محمود؛ قنبری، سعید؛ و پاکدامن، شهلا (۱۳۹۹). تأثیر آموزش توانمندی‌های منش بر تبهرمداری نوجوانان: نقش شادی. پژوهش‌نامه روانشناسی مثبت، ۶(۴)، ۹۳-۱۰۸. doi: 10.22108/ppls.2021.125165.1993
- خسروجردی، زهرا؛ حیدری، محمود؛ قنبری، سعید؛ و پاکدامن، شهلا (۱۳۹۹). تأثیر آموزش توانمندی‌های منش بر تبهرمداری نوجوانان: نقش شادی. پژوهش‌نامه روان‌شناسی مثبت، ۶(۴)، ۹۳-۱۰۸. doi: 10.22108/ppls.2021.125165.1993
- سیدقزیشی، ماریه؛ و عمادی، عبدالله (۱۴۰۰). چارچوب مفهومی منش هدایت‌گر اخلاقی متقاعدکننده؛ ارائه نظریه داده بنیاد. مطالعات معرفتی در دانشگاه اسلامی، ۲۵(۱)، ۴۵-۷۳.
- صبار، شاهو؛ معصومی‌فر، علی؛ و محمدی، سعید (۱۳۹۸). آنجا که نمی‌دانیم چگونه اخلاقی باشیم؛ پژوهشی در میزان آگاهی بر مصادیق سرق‌معنوی. فصلنامه تحقیقات فرهنگی ایران، ۱۲(۳)، ۲۷-۱. doi: 10.22035/jicr.2019.2243.2747
- صفاری‌نیا، مجید، آقاییوسفی، علیرضا، و برادران، مجید. (۱۳۹۳). رابطه ابعاد شخصیت با حل مسئله و بهزیستی روان‌شناختی: نقش خودشیفتگی. فرهنگ مشاوره و روان‌درمانی، ۵(۱۷)، ۸۹-۱۰۲.
- عطار، شیما؛ ناطقی، فائزه؛ و عرفانی، نصراله (۱۴۰۰). ارزشیابی محتوای کتاب‌های درسی مطالعات اجتماعی بر پایه رویکرد تربیت منش در تربیت اخلاقی. اخلاق در علوم و فناوری، ۱۶(۱)، ۴۳-۵۰.

فرنام، علی؛ مددی‌زاده، طاهره (۱۳۹۶). اثربخشی آموزش مثبت‌نگری بر حالت‌های روان‌شناختی مثبت (توانمندی‌های منش) دانش‌آموزان دختر دبیرستانی. پژوهش‌نامه روان‌شناسی مثبت، ۳(۱)، ۷۶-۶۱. doi: 10.22108/ppls.2017.96495

قاسمی، محمود؛ و کرمی، پری (۱۳۹۳). چگونه منش اخلاقی را به شکلی اثربخش آموزش دهیم؟ چهارمین همایش ملی اخلاق و آداب زندگی، زنجان.

ماه‌آرپور، فاطمه؛ اسعدی، سمانه؛ و بخشایش، علیرضا (۱۳۹۸). تحول فضائل و توانمندی‌های شخصیتی در دوره بزرگسالی: با نگاهی بر تفاوت‌های جنسیتی. پژوهش‌نامه روان‌شناسی مثبت، ۱۵(۱)، ۷۱-۸۸.

یوسفی‌افراشته، مجید؛ و رحمتی، فرشته (۱۴۰۰). بررسی رابطه ذهن‌آگاهی و توانمندی منش با شادکامی دانشجویان، هفتمین همایش ملی تازه‌های روان‌شناسی مثبت‌نگر (صص ۵۰-۷۸)، بندرعباس، ایران.

Arnett, J. J. (2000). Emerging adulthood: A theory of development from the late teensthrugh the twenties. *American Psychologist*, 55(5), 469-480.

Astin, A. W. (1993). *What matters in college? Four critical years revisited*. San Francisco, CA: Jossey-Bass.

Bandura, A. (1986). *Social foundations of thought and action: A social cognitive theory*. Englewood Cliffs, NJ: Prentice-Hall.

Bandura, A. (1997). *Self-efficacy: The exercise of control*. W H Freeman/Times Books/ Henry Holt & Co.

Bandura, A. (2001). Social cognitive theory: An agentic perspective. *Annual Review of Psychology*, 52(1), 1-26.

Barrett, B., & Martina, C.A. (2012). Towards a Non-Deterministic Reading of Pierre Bourdieu: Habitus and Educational Change in Urban Schools. *Policy Futures in Education*, 10, 249 - 262.

Berkowitz, M. W., & Bier, M. C. (2004). Research-based character education. *The Annals of the American Academy of Political and Social Science*, 591(1), 72-85.

Berry, D. R., Cairo, A. H., Goodman, R. J., Quaglia, J. T., Green, J. D., & Brown, K. W. (2018). Mindfulness increases prosocial responses toward ostracized strangers through empathic concern. *Journal of Experimental Psychology: General*, 147(1), 93-112.

Bremner, J. G. (2017). *An introduction to developmental psychology*. John Wiley & Sons.

Colby, A., Ehrlich, T., Beaumont, E., & Stephens, J. (2003). *Educating citizens: Preparing America's undergraduates for lives of moral and civic responsibility*. Jossey-Bass.

Costa, P. T., & McCrae, R. R. (1992). Revised NEO Personality Inventory (NEO-PI-R) and NEO Five-Factor Inventory (NEO-FFI) professional manual. Psychological Assessment Resources.

- Eisner, E. W. (1994). *The educational imagination: On the design and evaluation of school programs* (3rd ed.). Macmillan.
- Giddens, A. (1984). *The constitution of society: Outline of the theory of structuration*. University of California Press.
- Guerrero-Dib, J. G., Portales, L., & Heredia-Escorza, Y. (2020). Impact of academic integrity on workplace ethical behaviour. *International Journal for Educational Integrity*, 16(1), 2.
- Holzman, P. S. (1999). Personality. Encyclopedia Britannica.
- Hui, B. P. H., Ng, J. C. K., Berzaghi, E., Cunningham-Amos, L. A., & Kogan, A. (2020). Rewards of kindness? A meta-analysis of the link between prosociality and well-being. *Psychological Bulletin*, 146(12), 1084-1116.
- Kohlberg, L. (1981). *Essays on moral development* (Vol. 1. The philosophy of moral development). NY: Harper & Row.
- Komariah, N., & Nihayah, I. (2023). Improving the personality character of students through learning Islamic religious education. *At-Tadzkir: Islamic Education Journal*, 2(1), 65-77.
- Kuh, G. D., & Whitt, E. J. (1988). *The invisible tapestry: Culture in American colleges and universities*. ASHE-ERIC Higher Education Report No. 1. Association for the Study of Higher Education.
- Lee, J. (2014). Moral and character education in Korea. *Handbook of moral and character education* (Pp. 268-284). Routledge.
- Lickona, T., & Davidson, M. (2005). Smart & good high schools: Integrating excellence and ethics for success in school, work, and beyond. Character Education Partnership. Center for the 4th and 5th Rs/Character Education Partnership.
- Liss, B. (2018). Hot media, technological transformation and the plague of the dark emotions: Erich Fromm, Viktor Frankl and the recovery of meaning. *Explorations in Media Ecology*, 17(4). 379-392. doi: 10.1386/eme.17.4.379_1
- McCrae, R. R., & Costa, P. T. (2003). *Personality in adulthood: A five-factor theory perspective*. Guilford Press.
- McGinley, M., & Carlo, G. (2007). Two sides of the same coin? The relations between prosocial and physically aggressive behaviors. *Journal of Youth and Adolescence*, 36(3), 337-349.
- Mikulincer, M., & Shaver, P. R. (2010). *Prosocial motives, emotions, and behavior: The better angels of our nature*. American Psychological Association.
- Moosavand, M., Aeni, B., & Sabbar, S. (2020). Future of AI and Human Agency: A Qualitative Study. *Journal of Cyberspace Studies*, 4(2), 189-210. doi: 10.22059/jcss.2020.96575

- Nosrati, S., Sarfi, M., & Moosavand, M. (2023). Liquid love and continuation of A new love order. *Synesis*, 16(1), 114-132.
- Padilla-Walker, L. M., Carlo, G., & Memmott-Elison, M. K. (2014). Longitudinal relations between prosocial behavior and adolescent outcomes. *Developmental Psychology*, 50(8), 2254-2266.
- Pascarella, E. T., & Terenzini, P. T. (2005). *How college affects students: A third decade of research (Vol. 2)*. Jossey-Bass.
- Peterson, C., & Seligman, M. E. P. (2004). *Character strengths and virtues: A handbook and classification*. Oxford University Press.
- Revelle, W. (2016). Personality and ability. The Personality Project. Reterived from <http://personality-project.org/readings-iq.html>
- Ruch, W., & Heintz, S. (2019). Humor production and creativity: Overview and recommendations. In S. R. Luria, J. Baer, & J. C. Kaufman (Eds.), *Creativity and humor* (pp. 1-42). Academic Press.
- Sabzali, M., Sarfi, M., Zohouri, M., Sarfi, T., & Darvishi, M. (2022). Fake News and Freedom of Expression: An Iranian Perspective. *Journal of Cyberspace Studies*, 6(2), 205-218. doi: 10.22059/jcss.2023.356295.1087
- Schultz, D. P., Schultz, S. E., & Enos, M. (2009). *Theories of personality*. Cengage Learning.
- Spataro, P., Calabrò, M., Longobardi, E., & Rossi-Arnaud, C. (2020). Prosocial behaviour mediates the relation between empathy and aggression in primary school children. *European Journal of Developmental Psychology*, 17(5), 727-745.
- Storch, E. A., & Masia-Warner, C. (2003). The relationship of peer victimization to social anxiety and loneliness in adolescent females. *Journal of Adolescence*, 27(3), 351-362.
- Tang, X., Lau, K. L., Datu, J. A. D., Mey, S. C., & Ching, H. H. (2019). Character strength intervention for children and adolescents in Asian schools: A systematic review. *Journal of Positive School Psychology*, 3(2), 155-174.
- Thompson, K. L., & Gullone, E. (2015). Prosocial and antisocial behaviors in adolescents: An investigation into associations with attachment and empathy. *Anthrozoös*, 28(2), 229-243.
- Wang, W., Han, L., Lu, Q., Lv, X., Liu, Y., & Wang, D. (2024). Research on the impact of the socio-educational environment on the academic performance of college students: the mediating role of study motivation. *Frontiers in Psychology*, 14, 1289064.
- Zhang, Q., Kou, Y., Sun, X., Ji, Y., & Xie, X. (2018). The relationship between prosocial behavior and subjective well-being: A systematic review and meta-analysis. *Acta Psychologica Sinica*, 50(12), 1362-1377. doi: 10.6007/IJARBSS/v11-i6/10119
- Zohouri, M., Sabzali, M., & Golmohammadi, A. (2023). Ethical considerations of chatgpt-assisted article writing. *Synesis*, 16(1), 94-113.